

नवव्या साहसाची चाहूल

संपादक : प्रा. महेन्द्र सेठिया

ज्ञान प्रबोधिनीच्या
छात्र प्रबोधन विभागाचे प्रकाशन

‘स्व’ तंत्र भारतात परकीय लिपीत स्वाक्षरी का ?

स्वातंत्र्यदिनाच्या निमित्ताने आपणही भारतीय लिपीत स्वाक्षरी करण्याचा संकल्प करूया ! भारतीय पद्धतीने अभिवादन करूया ! हाच आग्रह तुमच्यापर्यंत अनेक मान्यवरांनी पोहोचवला आहे, त्याला कृतिरूप प्रतिसाद देऊया !

किशोरावस्थेत प्रत्येक मुला-मुलीला आपल्या स्वाक्षरीचा घाट ठरवायचा नाद असतो. तो निरनिराळ्या लपेटित स्वाक्षरी करण्याचा प्रयत्न करतो. त्यात वाईट काहीच नाही. परंतु पुष्कळशा मुलांना, इंग्रजीमध्ये लपेटदार सही करण्याची हौस असते. त्यांनी कुणाकुणाच्या इंग्रजी सहा पाहिलेल्या असतात. त्या नादात, देवनागरी लिपीकडे दुर्लक्ष होते. तसे होऊ नये. देवनागरी ही आपली मातृलिपी आहे. त्यामुळे मातृभाषेप्रमाणे तिलाही विसरून चालणार नाही !

- वसंत सबनीस

तुमची ‘मुळे’ म्हणजे तुमचे मातापिता, तुमची नातीगोती, तुमचे घर, तुमचे गाव-शहर, तुमची भाषा, तुमचे संस्कार-संस्कृती, तुमचे राज्य आणि तुमचे राष्ट्र ! या ‘मुळां’ची निगराणी करून त्यांना सशक्त नि समर्थ बनविल्याशिवाय, विश्वप्रेमाचा, विश्वबंधुत्वाचा अर्थच तुम्हाला लागणार नाही!... तेव्हा मुळांशी असलेले मूळ नाते जपा. म्हणजे आकाशाच्या डोळ्याला धीटपणे डोळा देता येईल ! आपली स्वाक्षरीही याचसाठी मातृलिपीतून करा.

- रोहिणी भाटे.

स्वाक्षरी अभियानाद्वारा आपण मातृभाषेत स्वाक्षरीचा आग्रह धरला, तो सर्वतोपरी उचित व आवश्यक आहे. आपले मनोगत परभाषेमध्ये व्यक्त होणे अनैसर्गिक आहे. इतकेच नव्हे तर ते भाषिक परावलंबनाचे द्योतक असल्यामुळे, लाजिरवाणेही आहे. स्वाक्षरी ही एक प्रकारे आपल्या व्यक्तित्वाची मुद्राच असते. आपले व्यक्तित्व परोपजीवी, परपुष्ट व परतंत्र ठरणे स्वाभिमानी मनाला केव्हाही निषिद्धच वाटेल. स्वभाषेचा आग्रह, हा मृतप्राय स्वत्वाच्या पुनरुज्जीवनाचा आग्रह असल्याने, मला तो अतिशय मोलाचा वाटतो.

स्वत्वाच्या या जीर्णोद्धारस माझ्या हार्दिक सदिच्छा !

- राम शेवाळकर

अनेकजण आपल्या व्यवहारात इंग्रजीत स्वाक्षरी करतात, तसे करण्यात त्यांना एक प्रतिष्ठा वाटते. पण ही एक मानसिक गुलामगिरी आहे. उगवत्या पिढीने या मोहापासून दूर राहावे. मराठीत स्वाक्षरी करण्याची सवय आरंभापासून लावून घ्यावी.

- वि.रा. करन्दीकर

“एकत्र या, एकमेकांशी जुळते बोला, तुमची मने एकमेकांशी जुळवून घेणारी असोत. तुमचा संकल्प समान असो, तुमची हृदये समान असोत, तुमचे मन समान असो, ज्यामुळे तुमचा सहकार सुखकर होईल” असं ऋग्वेदात सांगितलं आहे.

सर्वांनी एकत्र येऊन, एकमेकांशी जुळतं बोलण्यासाठी आपण मराठी माणसांनी मराठीत बोललं पाहिजे. स्वाक्षरीही मराठीतच केली पाहिजे.

- व्यंकटेश माडगूळकर.

देश, धर्म, संस्कृती, इतिहास, परंपरा या सर्व गोष्टींचे माध्यम स्वभाषा हेच असते. म्हणून प्रत्येक नागरिकाला आपली भाषा, आपली लिपी, यांचा योग्य अभिमान असला पाहिजे. भाषा गेली तर आपण सर्वस्वच गमावून बसू. म्हणून मराठी मुला-मुलींनी शक्यतो मराठीतूनच बोलले पाहिजे आणि देवनागरी लिपीचाच उपयोग केला पाहिजे. सत्व आणि स्वत्व टिकविण्यासाठी ते आवश्यक आहे.

- द.मा.मिरासदार

मातृभाषा ही विचारांची वाहिनी आणि संस्कारांची जननी आहे, हे जाणून आपण मराठीतून लिहावे, बोलावे. आपली स्वाक्षरीसुद्धा मराठीतूनच, म्हणजे देवनागरी लिपीतून करावी.

- शिवाजीराव भोसले.

नवव्याची साहसी चाहूल

या पुस्तकात दडलंय काय ?

३. सृजनाचे पिसे	- मल्हार अरणकळे
४. कविता-पावसाच्या धारा	- वि.म.कुलकर्णी
४. कथा-व्हाईट हंटरच्या जबड्यात	- विजय देवधर
११. 'सियाचीन'चा साहसवीर	- कर्नल (निवृत्त)अविनाश केळकर
१४. कविता पानोपानी - मला वाटले... - आश्लेषा महाजन या विश्वाशी ... - संगीता बर्वे	
१५. सात साहसे जलतरणाची	- रूपाली रेपाळे
१७. एव्हरेस्ट - ऑक्सिजनशिवाय	- उषःप्रभा पागे
२१. वाचलेच पाहिजे असे काही - डेझर्टर	- अंजली नानल
२३. कथा-खाणीतील जिवंत समाधी	- नीलिमा करमरकर
२७. भारतीय तोफखाना दलाची लक्ष्यवेधी कामगिरी	- कॅ.आशिष कर्णिक
२९. यशस्वी अपयश	- गंधाली सेवक

छात्र
प्रबोधन

इवली शल्ये रुपती खुपती
मात करू दे त्यांच्यावरती
प्रगल्भतेचे पंख देऊनी

<p>संपादन प्रा.महेन्द्र सेठिया</p> <p>छात्र प्रबोधन, ज्ञान प्रबोधिनी, ५१०, सदाशिव पेठ, पुणे ४११०३०</p>	<p>नवव्याची साहसी चाहूल</p> <p>प्रकाशक-मुद्रक : श्री.महेन्द्र सेठिया, प्रमुख, छात्र प्रबोधन, ज्ञान प्रबोधिनी, पुणे-३०.</p> <p>संगणक-अक्षरजुळणी : छात्र प्रबोधन, ज्ञान प्रबोधिनी, पुणे.</p> <p>मुखपृष्ठ पारदर्शिका व प्रकाशचित्रे: श्री.उमेश झिप्रे, पुणे.</p> <p>आतील चित्रे-सजावट : श्री.गिरीश सहस्त्रबुद्धे</p> <p>© स्वामित्व : ज्ञान प्रबोधिनी, ५१०, सदाशिव पेठ, पुणे ४११०३०</p> <p>प्रथमावृत्ती : सौर श्रावण १०, शके १९२२ - १ ऑगस्ट २०००</p> <p>किंमत : रु.१०/-</p>
--	--

फार ऊंच ना मेरू पर्वत, पाताळही ना खोल तसे। महासागरा पार कराया, शूराला ते कठिण नसे।।

छात्र प्रबोधन ... विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकसनाची चळवळ !!

हितगुज

साहसकथा, साहसीसफरी वाचायला कोणाला आवडत नाहीत ? तुमच्या (किशोर) वयात तर त्याचं खास आकर्षण असतं. अशा कथा वाचताना, चित्रपट पाहताना, कथाकथन-अनुभवकथन ऐकताना आपलं सगळं चित्त अगदी एकवटलं जातं. स्थळ-काळाचं-शरीराचं भान आपण हरवून बसतो. अंगावर काटा उभा राहतो. जणू आपल्या समोरच हे सर्व घडतंय, आपणही त्यात आहोत असा प्रत्ययही आपण घेत असतो. गोष्ट-चित्रपट संपली की थोडावेळा साहसी बनण्याची सुरसुरी राहते, पण थोडाच वेळ ! असं का बरं होतं?

साहस करायची ऊर्मी खरं तर तुमच्यातल्या अनेकांना असते, पण कोठून सुरुवात करावी ? आई-बाबा परवानगी देतील का? मित्र-मैत्रिणी साथीला असतील का ? योग्य मार्गदर्शक भेटेल का ? अशा अनेक प्रश्नांची निराशाजनक उत्तरे, आपली ऊर्मी संपवून टाकतात. त्यातही अपघात-अपयश-मानहानी-नुकसान यांच्या अवाजवी भीतीपोटी, आपण साहसाला कायमच चार हात लांब ठेवतो अन् मिळमिळीत, काहीसं नीरस-कंटाळवाणं-भिन्न आयुष्य जगत राहतो; इतरांच्या साहसाची निव्वळ कौतुकं करण्यात अन् 'मलाही असं करावंसं वाटतं हो..पण' अशा पळवाटा शोधण्यातच, आपण धन्यता मानतो. या सर्वांमुळे आपली साहसी होण्याची धाव कुंपणाच्या अलीकडेच थांबते.

खरंच साहस करायला काय लागतं हो ? जोखीम-धोका विचारपूर्वक पत्करण्याची तयारी लागते. येणाऱ्या अनपेक्षित प्रसंगांना सामोरे जाण्याची शरीराची व मनाची तयारी असायला लागते. स्वतःच्या क्षमता पणाला लावाव्या लागतात अन् बिकट प्रसंगांमध्येही धैर्य खचू न देता, कधी एकाकी पडलो तरी, बुद्धी शाबूत ठेवून मार्ग शोधावे लागतात. चुका झाल्या, अपयश आलं तरी ते पचवायची, त्यातून शिकण्याची अन् पुन्हा नव्या ताकदीने-उत्साहाने उभारी घेण्याची उमेद असावी लागते. सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे अशी साहसं करायची खुमखुमी, आंतरिक इच्छा असावी लागते; स्वतःवर प्रचंड अन् यथार्थ विश्वास असावा लागतो.

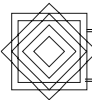
पण साहसी कृती म्हणजे वेडपटपणे, अविचारीपणे, सणक आली म्हणून, झटपट 'हिरो' होण्यासाठी केलेली कृती नव्हे! तर विचारपूर्वक, धोक्याची योग्य ती माहिती घेऊन, त्याला सामोरे जाण्यासाठी लागणारी पूर्वतयारी करत, टप्प्याटप्प्याने, प्रारंभी कोणा ज्येष्ठ, अनुभवी साहसवीराबरोबर त्याचे धडे घेत, 'साहसी' होण्यासाठीची वाटचाल करायला हवी अन् ती विधायक असायला हवी.

त्या-त्या काळातील साहसवीरांनीच त्या-त्या प्रदेशाचा इतिहास घडवला आहे. भविष्यावर ठसा उमटवायला आपणही आपल्या-आपल्या क्षेत्रांमध्ये साहसवीर होऊया !

त्यासाठीचे तुमचे मनोधैर्य वाढावे यासाठी या पुस्तकाचे प्रयोजन !

लवकरच पुन्हा मूळ स्वरूपात भेटूयात !

महेन्द्र सेठिया,
प्रमुख, छात्र प्रबोधन,
ज्ञान प्रबोधिनी, पुणे.

लाज न आम्हा मुळी श्रमाची, हाक एकितो पराक्रमाचीं । या हातांनी घडवू आम्ही, नवीन मूर्ती नव्या जगाची ॥

दिवस पावसाळ्याचे होते. पहिले काही पाऊस होऊन गेले होते. तापलेली धरणी शांत झाली होती. कोरडे ओढे-नाले, तळी ओलावली होती. नांगरलेली काळीभोर शेत भिजून गेली होती. आकाशात रोज ढगांची दाटी होई. निळाईवर काळी नक्षी खुले. अंबराचा छत खुलून जाई आणि रेशीमधारांचे गाणे अधुनमधून रिमझिमत राही. पाऊस आला म्हणता म्हणता गायब होई आणि ढगांच्या दाटीतून सोनपिवळे ऊन हसू लागे. काही वेळाने तेही गायब होई. ढगांचे रथ इकडून तिकडे फिरू लागत. फिरताना गर्जना करित. विजेची रेषा मधूनच चमकून जाई. क्षणात नभोमंडलात इंद्रधनुची कमान जागी होई... असे ते दिवस... पावसाळ्याचे.

इकडे, जमिनीच्या पोटात सृजनाच्या सोहळ्याची जोरदार तयारी सुरू असे. अवखळ वासरे, कोकरे दावे तोडून हुंदडतात, तसे धरणीच्या उदरातून काही हिरवे डोके डोकावू लागलेले असत. त्यापैकी काही आणखी वर येत आणि वाऱ्याच्या लहरीवर नजरबंदीचा झोका घेत.

पावसाळ्यात धरणीच्या आत हा केवढा उत्साही सोहळा सुरू असतो, त्याची कल्पना केली आहे तुम्ही कधी ? हा सोहळा नवनिर्मितीचा असतो.

घाईगडबडीचा दरवळ सगळीकडे दाटलेला असतो. अंधारातून प्रकाशाकडे, मुक्त वाऱ्याकडे, आकाशाच्या घनदाट निळाईकडे, सूर्याच्या उबेकडे लक्ष लक्ष कोंभ धावत सुटलेले असतात. इवले डोके वर काढून डोकावण्याची त्यांना कोण घाई झालेली असते.

एक निकोप स्पर्धाच तेथे सुरू असते. हे जीव आपापली वाट शोधत निघालेले असतात.

या धावणाऱ्या शर्यतीत एक कोंभ अंग चोरून उभा होता. पाठीमागून आलेले आजूबाजूने पुढे झाले, तरी हा आपला थंडच. जागेवरच उभा. त्याच्या शेजारून जाता जाता अनेकांनी त्याचे बोट पकडले, सोबत देतो म्हणून सांगितलं; पण याचे पाय जागेवर ते जागेवरच.

‘हा एकाच जागी उभा का ?’ अशी कुजबूज होऊ लागली. ही कुजबूज गेली त्याच्या आईच्या कानावर. इतर लेकरे सृजनाच्या ओढीने पुढे झेपावताना हे एकटेच लेकरू थबकले का, ते काही केल्या तिला कळेना. तिने त्याला जवळ घेतले. गोंजारले. त्याच्याशी गप्पागोष्टी केल्या. तेव्हा लक्षात आले की, स्वारी जाम घाबरून गेली आहे.

मग आईने त्याला खूप गोष्टी सांगितल्या. सृष्टीच्या चक्राची माहिती दिली; पण अंभं! हा कोंभ काही केल्या खुलेना, हसेना आणि हलेना.

आई अस्वस्थ झाली. हा कोंभ कशाला घाबरला असावा, हे जाणून घेण्याची उत्सुकता तिला लागली. तिने त्या कोंभालाच ते विचारले.

घाबरत घाबरत कोंभ म्हणाला, “आई, तुझ्या उदरातून वर डोकावलो, तर केवढा लख्ख प्रकाश असेल नाही ? त्या प्रकाशाने माझे डोळे दिपून जातील, मग मी पाहू कसा ?

आई, वर म्हणे वारा घोंघावत असतो. त्या वाऱ्याने मी मोडून

मल्हार अरणकळे

जाईन, मग मी तेथे राहू कसा ?

आई, तेथे जोराचा पाऊस कोसळतो, पाणीच पाणी होते. पूर येतो. त्यात मी वाहून-बुडून जाईन, मग मी राहू कसा ?

आई... आणि तेथे म्हणे जनावरेही असतात. ती तर आपल्याला खाऊनच टाकतात ना ! बाप रे, मग कसं होणार माझं ? नकोच बुवा, मला साऱ्याची भीती वाटते आहे.

आणि समजा, आई, मी तेथे रुजलो, वाढलो, तर कधी तरी कुऱ्हाडीला बळी पडणारच की ! मग कसे करणार मी ? मला कसा वाचविणार मी ?”

आईला घट्ट बिलगून कोंभ हे सारे सांगत होता. आईही त्याचे म्हणणे मनापासून ऐकत होती. कधी भिवया उंचावून, कधी गालांचा फुगा करून, कधी डोळे मोठे करून ती त्याचे म्हणणे खुलवीतही होती आणि गालातून-ओठांतून एकसारखी हसत होती. कोंभाचे म्हणणे ऐकून आईच्या लक्षात आले की, स्वारी कशाला घाबरली आहे ते.

आई त्याला आणखी जवळ घेऊन म्हणाली, “वेडं गं माझं

घरपरतीच्या वाटेवरती मलूल वत्सल सांज उन्हे।कुरवाळिती मज स्नेहभराने विसरून माझे लाख गुन्हे।।

कोकरू! घाबरट कुठलं.”

अरे, तुझी लाखो-कोटी कोटी भावंडे सृजनाच्या प्रकाशाच्या ओढीने धावत असतात. माझ्या पंखांखालून दूर जातात. प्रकाश पितात. वारा झेलतात. वाऱ्यावर डोलतात. हसतात. पावसाच्या धारांबरोबर झिम्मा-फुगडी खेळतात. वादळवाऱ्यातून, काट्याकुट्यातून, दगडधोंड्यातून, नदीओढ्याच्या प्रवाहातून, डोंगरदरीतून आपली वाट शोधतात. मोठे होतात. हळूच कधीतरी, नृत्याच्या वेडाने भारावतात. एकसारखे नाचतच सुटतात. त्यांच्याही नकळत, कळ्यांच्या गंधाने भरून जातात आणि त्यामागून येणाऱ्या सुगंधाच्या टपोऱ्या हास्याने चिंब-चिंब, हरवलेसे होऊन जातात. फळभाराने लगडतात. आनंदतात. त्यांच्या सृजनाचा सोहळा, कळसाला पोहोचलेला असतो. हे सारे दागिने त्या शृंगाराचेच तर असतात.

हे सगळ्यांनाच लाभते असे काही नाही. सगळ्यांच्याच वाटा चालून होत नाहीत. आपण किती चालणार आहोत, हे निसर्गाने ठरविलेले असते. आपण त्या आज्ञेबरोबरच चालणार. जास्त नाही की कमी नाही; पण असे असले तरी पायांनी चालणे सोडायचे की काय ? अरे, चालत राहणे हे पायाचे देणे असते. ते द्यावेच लागते.

कुणी नुकतेच डोकावू लागते आणि चिरडून नाहीसे होते; पण म्हणून डोकावून पाहण्याच्या, काही मोजक्या क्षणांचा तो आनंद, रंगतदार नसतोच की काय?

कुणी कुऱ्हाडीचा घास होते. कुणी कपिलेच्या मुखी जाते. काही फुले सौंदर्याची पूजा बांधतात, तर काही त्या बरोबरच गंधांची आरतीही करतात. काहींच्या नशिबी काळाकुट्ट बुक्काच येतो; पण सृजनाच्या साथीने हे असे काही

ना काही हमखास मिळतेच मिळते.

सृजन म्हणजे साहसाचे फूल. साहस नाही तेथे सृजन नाही, नावीन्य नाही, ईर्ष्या-जिद्द नाही, सुख-दुःखाचे ऊन-पाऊस नाहीत, भरलेपणही नाही आणि रितेपणही नाही. साहस नाही ते आयुष्यही नाही.

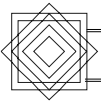
चल, बघ तुझ्या बरोबरीची भावंडे कुठे पोहोचली ते !”

हे सगळं ऐकून कोंभाच्या पायात बळ आले. मनात सृजनाचे पिसे जागे झाले. नुकताच पाऊस होऊन गेला होता आणि धरणीच्या इवल्या खिडकीतून, हा कोंभ वर डोकावून पाहात होता.

जमिनीवर दाटलेला हिरवा गंध त्याने छातीत भरून घेतला आणि वाऱ्यावर त्याचा दरवळ उधळून देऊ लागला.

***

- मल्हार अरणकळे,
१०/२ गुरुजन सोसायटी,
शास्त्रीनगर, कोथरूड, पुणे-२९.

आजचा क्षण, आजचे भान उद्याला येणार नाही । जीवन असे उदार दान फिरून देणार नाही ।।

पावसाच्या धारा ---!

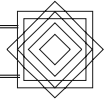

आकाशात वीज चमकते-चमचमते
प्रकाशाचा झोत क्षणभर कडकडून जातो
वर ढगांची गर्दी होते अन् अवचित येतात
पावसाच्या धारा-- भरारा - भरारा
आपली तापलेली धरणी
त्या चंचल धारा पदरात झेलते
वीज चमकते ! वीज चमकते ! ॥१॥
पावसाच्या धारा मुले वेचिती गारा
त्या गारांची 'चव' निराळी
ती मुलाच्या जिभेला विचारा
गोठ्यात गाय उदून उभी रहाते
वीज चमकते ! वीज चमकते ! ॥२॥
शेतकरी खरा सुखावतो
पेरणीची तयारी करतो
कुळव धरायचा अन् बी पेरायचे
हिरवेगार पीक त्याला
आताच समोर दिसते
वीज चमकते ! वीज चमकते ! ॥३॥
नदीला - ओढ्याला येईल पाणी
खळखळाट करित गाईल गाणी

तळ्यात - मळ्यात चिखल झाला
त्याची रीत काही निराळी
मातीला मंगल स्नान घडते
वीज चमकते ! वीज चमकते ! ॥४॥
पाण्याशिवाय 'जीवन' नाही
पाण्यावाचून पृथ्वी तळमळत राही
दुष्काळात जीवांची होते लाही लाही
घागरीतील एका घोटासाठी
मन कसे हळवे होई
जमिनीतील 'भेग' पाण्यानेच
बुजते कधीना कधी
वीज चमकते ! वीज चमकते ! ॥५॥
ढग-वीज-वारा-धारा
सारा मायाळू देवाचा पसारा
तो देतो सर्वांना मूठ-मूठ चारा
चला त्या दयाळाला वंदन करा
मोकळे मन कसे भरभरून येते
वीज चमकते! वीज चमकते! ॥६॥

-वि. म. कुलकर्णी,
'कमळवेल', ६१/४८ एरंडवणे,

आजचा क्षण, आजचे भान उद्याला येणार नाही । जीवन असे उदार दान फिरून देणार नाही ॥

निकोलस उर्फ निक लार्सन आणि एरिक स्टोन हे दोघं घनिष्ट मित्र होते. बत्तीस वर्षांचा एरिक हा एक मोठा तडफदार नि साहसी वृत्तीचा तरुण होता. शरीर प्रकृतीनंही तो अतिशय दणकट होता. त्याची उंची पावणे सहा फूट होती नि वजन एकशे सत्तर पौंडस. मैलोनमैल सायकलिंग करणे, धावणे, पोहणे, समुद्रात सर्फ बोर्ड नौका चालवणे नि शिडांच्या तराफ्याचा विंडसर्फिंग, हा लाटांवर तरंगण्याचा खेळ खेळणे, असे क्रीडाप्रकार त्याच्या आवडीचे होते.

एरिक हा नासा 'स्पेस स्टेशन' अर्थात अंतरिक्ष केंद्रावर, कॉम्प्युटर सॉफ्टवेअर इंजिनियर म्हणून नोकरी करत होता. पण नुकतीच त्याची नोकरी सुटल्यामुळे त्याच्या ऑफिसकडून त्याला एकरकमी स्वरूपात बरीच रोख रक्कम मिळालेली होती. त्यामुळे लगेच दुसरी नोकरी शोधण्याच्या भानगडीत न पडता, मधले सुट्टीचे ते दिवस मजेत घालवायचे आणि आपल्या विविध छंदांची हौस पुरवून घ्यायची, असं त्यानं ठरवलं आणि आपल्या निश्चयाप्रमाणे तो कॅलिफोर्नियामधल्या आपल्या मित्राच्या-निक लार्सनच्या-घरी येऊन दाखल झाला होता. निक हा एरिकहून वयानं मोठा म्हणजे पन्नाशीचा होता. पण तरीसुद्धा तो नेहमी उत्साहानं रसरसलेला असे.

१९९१ सालच्या जुलै महिन्याच्या १ तारखेची सकाळ, मोठी आल्हाददायक अशीच उगवली होती. त्या दिवशी आकाश अगदी स्वच्छ आणि निळंभोर होतं नि त्यामुळेच असा दिवस म्हणजे उत्साही लोकांसाठी सहलीला

व्हाइट हंटर शार्कच्या जॅड्यात ... !

- विजय देवधर

जाण्याच्या दृष्टीनं पर्वणीच असते. निक आणि एरिक हे दोघेही याला

अपवाद नव्हते. म्हणूनच त्या दिवशी

दोघांनी समुद्रावर 'सर्फ रायडिंग'

करता जाण्याचा बेत आखला. त्याप्रमाणे त्यासाठी आवश्यक असलेली सगळी साधनसामग्री, आकर्षक नि चकचकीत रंगाचे, फायबर ग्लासचे लांबट आकाराचे सर्फिंग-बोर्ड्स घेऊन, मोटारीनं ते कॅलिफोर्नियाच्या किनारपट्टीवरल्या 'मौंट रे' या उपसागराकडे निघाले.

मोटा प्रवास संपून काही वेळानंतर ते 'मौंट रे बे' च्या सुंदर किनारपट्टीवर पोहोचले. सर्फ रायडिंग करताना घालतात ते वॉटर प्रुफ रबरी पोशाख, त्यांनी चढवले आणि आपले सर्फ बोर्ड्स घेऊन, ते दोघे समुद्रात निघाले. पॅसिफिक महासागराचं हिरवं पाणी, स्वच्छ सूर्यप्रकाश असल्यामुळे हिरव्याकंच पाचूंसारखं चमचमत होतं. ते दृश्य फारच मनोहर दिसत होतं. समुद्रात

उसळणाऱ्या तीन फूट उंचीच्या लाटा समुद्रकिनाऱ्यावर येऊन फेसाळत, फुटत होत्या.

निक आणि एरिक यांनी आपले सर्फ बोर्ड्स समुद्राच्या पाण्यात सोडले नि त्यांच्यावर स्वार होऊन ते दोघं समुद्रातून पुढे निघाले. फायबर ग्लासच्या त्यांच्या नावांशी, दोरीनं संलग्नित असलेली वल्ही मारत, थोड्याच वेळात ते खुल्या समुद्रात पोहोचले. वाऱ्यानं उसळणाऱ्या लाटांचे शिपकारे, त्यांच्या अंगावर बसू लागल्यानं, ते दोघेही चिंब भिजले. काही मिनिटं खुल्या समुद्रात नौकानयनाची मौज लुटल्यानंतर ओलाचिंब झालेला निक गारठला. तो एरिकला म्हणाला, "मला थंडी वाजते आहे. इथे वाराही खूप आहे, तेव्हा मी किनाऱ्यावर जाऊन थोडी विश्रांती घेतो." एरिक म्हणाला, "ठीक आहे. तू पुढे हो. मी मागाहून घेतो."

मित्राचा निरोप घेऊन वल्ही मारत निक किनाऱ्याकडे निघाला. आपली सर्फ नाव, किनाऱ्यावरल्या

पाण्यात पोहतांना तनु अपुली तोल साधुनी न्यावी, बुद्धि विपत्तीत तशी, स्थिर आणि विवेकपूर्ण राखावी.

वाळतून ओढत त्यानं
सुरक्षित ठिकाणी
ठेवली. तो संबंध
समुद्रकिनारा त्यावेळी
अगदी निर्मनुष्य होता.
रस्त्यावर उभ्या
केलेल्या मोटारीपाशी
पोहोचल्यावर,
अंगातला रबरी
पोशाख काढून त्यानं
अंग पुसलं. मग

उबदार कपडे घालून
त्याने चक्क ताणून दिली.
श्रमांमुळे काही क्षणातच त्याला
गाढ झोप लागली. मागे
राहिलेल्या आपल्या मित्रावर
नेमके कुठले संकट येणार आहे
याची त्याला कल्पनाही नव्हती.
इकडे आपल्या सर्फ नावेवरून
दोन्हीकडे पाय सोडून बसलेला
एरिक वल्ही मारत, खळाळत्या
पाण्यावर स्वार होऊन जलतरणाचा
आनंद लुटत होता. त्याचवेळी -
खोल समुद्रातून, समुद्रपृष्ठावर
आलेला एक भला मोठा त्रिकोणी
कड्डा वेगानं सरसर पाणी कापीत
एरिकच्या दिशेनं सरकत होता ! तो
कड्डा एका भल्या मोठ्या शार्क
माशाचा होता !! 'व्हाईट हंटर' या
नावाने प्रसिद्ध असलेला, पांढऱ्या
रंगाचा तो अजस्र मासा, आपला
भला मोठा जबडा वासून
समुद्रपृष्ठाखालून वेगानं एरिकच्या
दिशेनं चालला होता, नव्हे जणू
प्रत्यक्ष मृत्यूच एरिकचा ग्रास
घेण्यासाठी निघाला होता...!
पाहता पाहता तो एरिकच्या अगदी
निकट पोहोचला...!!

एरिक वल्ही मारत सर्फ - नाव
चालवण्यात गुंगला होता. मध्येच
त्याचं लक्ष मागे गेलं. तेव्हा समुद्र-
पृष्ठावरून सरसरत त्याच्याच दिशेनं

येत असलेला, एक भला मोठा
त्रिकोणी कड्डा त्याच्या दृष्टीस
पडला! समुद्राच्या पाण्याखालून
कोणता तरी अजस्र जलचर,
आपल्याकडे येतो आहे, अशी
जाणीव त्याला क्षणार्धात झाली.
त्याचवेळी त्याच्या नावेच्या
आसपासच्या पाण्यामध्ये प्रचंड
खळबळ झाली आणि आपल्यावर
कोणतं घोर संकट चालून आलं
आहे, याची स्पष्ट कल्पना त्याला
आली. त्याच क्षणी त्याच्या सर्फ
नावेला खालून जोराचा दणका
बसला आणि त्याच्या डाव्या
पायावर कसलीतरी जबरदस्त पकड
बसली ! दुसऱ्याच क्षणी, त्याच्या
डाव्या पायाच्या टाचेपासून थेट
मांडीपर्यंत, नसा फाडत जाणाऱ्या
वेदना उसळल्या. वेदनांचा तो
आगडोंब इतका तीव्र होता की तो
त्याच्या शरीरभर पसरला. त्या
वेदना सहन न झाल्यामुळे एरिकनं
मोठ्यानं आरोळी मारली आणि
घाबरून खाली पाहिलं, तेव्हा
त्याच्या विस्फारलेल्या डोळ्यांना
प्रथम तीक्ष्ण नि अणकुचीदार,
त्रिकोणी आकाराच्या, करवतीच्या
दात्यांसारख्या भयंकर दातांच्या दोन
अर्धवर्तुळांकर ओळी दिसल्या!
एका अजस्र शार्क माशानं
आपल्याला चावा घेतला आहे नि

आपला गुडघ्यापासून
मांडीपर्यंतचा पाय,
त्याच्या प्रचंड जबड्यात
सापडला आहे, असं
भयानक दृश्य त्याला
दिसलं आणि प्रचंड
भीतीनं तो गर्भगळितच
झाला आणि --- काय
घडतंय हे लक्षात
येण्याच्या आतच, त्या
भयानक शार्कनं एरिकला
पाण्यात ओढलं ! सर्फ

नावेवरची एरिकची मांड सुटली
आणि तो धबाककनू समुद्रात
पडला. पाण्यात पडलेला
एरिकचा देह वेगवान गतीनं
घुसळत, पाण्याखालून जोरानं
ओढला जाऊ लागला. सर्फ
नावेशी संलग्नित असलेली
नायलॉनची एक दोरी एरिकनं
आपल्या उजव्या पायाच्या
घोट्याशी बांधलेली होती.
त्यामुळे समुद्राच्या पृष्ठभागावर
असलेली सर्फ नाव पण, तो
शार्क मासा चालला होता
त्यादिशेनं, वेगाने ओढली जाऊ
लागली. काही क्षण एरिक पुरता
बधीर होऊन गेला. तरीपण,
शार्कच्या कराल जबड्यातून
काहीही करून आपण आपली
सुटका करून घेतली पाहिजे,
अशी तीव्र जाणीव एरिकला
झाली. त्या जाणीवेसरशी
उजव्या हाताची मुठ वळून त्यानं
शार्कच्या नाकावर जोरजोरानं
बुक्के मारण्यास सुरुवात केली.
त्याचा डावा पाय शार्कच्या
जबड्यात अडकला होता.
म्हणून उजव्या पायानं तो
शार्कच्या तोंडावर शक्ती
एकवटून लाथा हाणू लागला. ते
तडाखे सहन न होऊन शार्कनं
आपला जबडा उघडला.

विपत्तींना न भीत धैर्ये सदा राही उभा ताठ, प्रयत्नांचा खरा वाली प्रभूजी रोखतो पाठ ।

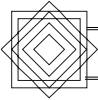
त्याबरोबर एरिक्च्या डाव्या पायावरली त्याची पकड सुटली. एरिक्कनं भर्कन आपला पाय ओढून घेतला आणि पायातून असह्य वेदना निघत असतानाही, वेगानं हातपाय मारत, शार्कपासून दूर होत तो समुद्राच्या पृष्ठभागावर आला. पाण्याबाहेर डोकं येताच, इतके क्षण कोंडून धरलेला त्याचा दम सुटला. नाका-तोडानं त्यानं भराभर श्वासोच्छ्वास घेतले नि धापा टाकत भीतीने विस्फारलेल्या नजरेने आजूबाजूला पाहिलं. तो शार्क बहुधा दूर निघून गेला असावा, असं त्याला क्षणभर वाटलं. पण त्याचवेळी त्याच्यापासून काही फुटांवर पाण्यात पुन्हा जोराची खळबळ झाली आणि समुद्रपृष्ठावर आलेल्या त्या अजस्र शार्कचा देह त्याला काहीक्षण दृग्गोचर झाला. तो शार्क सुमारे पंधरा सोळा फूट लांबीचा होता आणि त्याच्या शरीराचा मध्यभाग एखाद्या प्रचंड बॅरलसारखा होता...!

पाण्याखालून आलेल्या त्या शार्कनं वेगानं मुसंडी मारत एरिक्वर पुन्हा हल्ला चढवला. एरिक्चा उजवा हात पाण्याच्या वर होता. पण त्याचा डावा हात पाण्यामध्ये असल्यानं यावेळी शार्कनं तो आपल्या जबड्यात पकडला आणि त्याला कडकडून चावा घेतला. त्याबरोबर वेदनांचा एक जबरदस्त कल्लोळ एरिक्च्या डाव्या खांद्यापर्यंत सणाणत गेला. त्या वेदना सहन न होऊन एरिक्कनं मोठ्यानं किंकाळी फोडली.

एरिक्चा हात पकडून शार्क

पुन्हा त्याला ओढून नेऊ लागला. पण त्याही परिस्थितीत आपल्या उजव्या हातानं त्यानं शार्कच्या मऊ पोटावर गुद्दे मारण्यास सुरुवात केली. त्याचा डावा हात शार्कच्या जबड्यात कोपरापर्यंत अडकलेला होता. जबड्याच्या आत असलेली त्याची बोटं, हाताचा पंजा मोकळा होता. आपली पाचही बोटांची नखं रुतवत शार्कच्या तोंडातला कोमल भाग, तिथली नाजूक त्वचा, त्यानं त्वेषानं ओरबाडण्यास सुरुवात केली. त्याबरोबर शार्कनं आपला जबडा उघडला. हातावरली पकड मोकळी होताच, एरिक्कनं तो शार्कच्या जबड्यातून पटकन बाहेर काढून घेतला आणि उजव्या पायानं शार्कच्या अंगावर एक जोराची लाथ मारत तो त्याच्यापासून एकदम दूर झाला. हाता-पायातून तीव्र वेदना निघत असूनही तो जिवाच्या आकांतानं हातपाय मारत समुद्राच्या पृष्ठभागावर आला आणि धापा टाकत श्वास घेऊ लागला. भयभीत नजरेनं शार्क कुठे दिसतो का, हे तो पाहू लागला. दोरीनं उजव्या पायाच्या घोट्याशी संलग्नित असलेली त्याची सर्फ नाव त्याच्या पासून काही हातांवर तरंगत होती. तिच्याकडे जाण्याकरता तो हातपाय मारू लागला. जायबंदी झालेल्या त्याच्या डाव्या हाता-पायामधून रक्तस्राव होत होता नि त्याच्या आजूबाजूचं पाणी लालभडक बनलं होतं. अकस्मात् - त्याच्याजवळ पाण्यामध्ये पुन्हा जोराची खळबळ माजली !

तोंडातलं सावज निसटल्यामुळे रागानं वेडापिसा झालेला शार्क, आपली शेपटी फडफडवत पुन्हा तिसऱ्यांदा एरिक्वर चाल करून आला ! त्याचं भलंमोठ तोंड पाण्याच्या पृष्ठभागावर भस्स्कन वर आलं. मुसंडी मारत त्यानं जोरानं एक पलटी मारली. त्याचवेळी कसा कोण जाणे, पण एरिक्ला सर्फ नावेशी जखडणाऱ्या लांब दोरीचा फास, शार्कच्या जबड्याभोवती बसला नि आवळला गेला. त्याबरोबर शार्क पाण्यात गर्कन वळला आणि वेगानं समुद्राकडे निघाला. त्यासरशी एरिक्च्या देहाला एक जोराचा झटका बसला. उजव्या पायाच्या घोट्याला बांधलेल्या दोरीला जबरदस्त ओढ बसली आणि तो शार्कच्या पाठोपाठ, तुफानी वेगानं खेचला जाऊ लागला. समुद्राच्या पाण्यातून जोरानं खळबळत, घुसळत त्याचा देह वेगानं शार्कबरोबर त्याच्या मागोमाग जाऊ लागला. खळाळतं पाणी नाकातोंडात घुसू लागल्यामुळे त्याचा जीव गुदमरू लागला. नायलॉनच्या दोरीच्या दुसऱ्या टोकाला बांधलेली सर्फ नाव समुद्रपृष्ठावरून, शार्क जाईल त्या दिशेला, वेगानं ओढली जाऊ लागली. एरिक्चा डावा हात नि डावा पाय शार्कच्या चावण्यामुळे गंभीर जायबंदी झाला होता. उजव्या पायाच्या घोट्याला बांधलेल्या दोरीमुळे, तो शार्कच्या मागोमाग खेचला जात होता. घोट्याभोवताली बांधलेली दोरी सुटावी म्हणून तो उजवा पाय, जोरजोरानं झाडू लागला.

झगडाया कष्टांशी साहस मला करू द्या, विघ्नांच्या नजरेशी नजर मला भिडवू द्या.

शार्कच्या पोटावर बुक्के मारू लागला... त्यातच दोरीच्या फासामुळे शार्कचं नाक आवळलं जात होतं. त्यामुळे चिडून त्यानं आपला कराल जबडा दोन-तीनदा फटाफट उघडला, मिटला. त्याबरोबर अचानक करवतीसारख्या त्याच्या तीक्ष्ण दातांमध्ये सापडून नायलॉनची ती दोरी तडकन तुटली! त्यासरशी त्याच्यापाठी ओढला जाणारा एरिक आणि त्याची सर्फ नाव दोन्ही एकदमच मोकळ झाले ! एरिकच्या देहाला बसणारी ओढ एकदम थांबली. हात, पाय मारत लगेचच तो समुद्राच्या पृष्ठभागावर आला. शार्कच्या चाव्यांमुळे त्याचा डावा हात आणि डावा पाय भयंकररित्या जायबंदी झाला होता. त्याच्यापासून काही फूट अंतरावर त्याची सर्फनाव लाटांच्या हेलकाव्याबरोबर, खालीवर होत असलेली त्याला दिसली. ओठ घट्ट मिटून वेदना सहन करत, मोठ्या कष्टानं उजवा हात-पाय मारत तो त्या नावेपाशी पोहोचला नि तिच्यावर चढून बसला. धापा टाकत श्वासोच्छ्वास घेऊ लागला. शार्क आपल्यावर पुन्हा हल्ला तर करणार नाही ना, या भीतीनं त्यानं आसपास नजर फिरवली. पण तो त्याला कुठे दिसला नाही. मग क्षणभरही वेळ वाया न घालवता उजव्या हातानं वल्हं पकडून, ते जोरजोरानं मारत तो किनाऱ्याच्या दिशेनं शक्य तितक्या त्वरेनं निघाला. शार्कच्या चाव्यांमुळे त्याला फार

गंभीर स्वरूपाच्या जखमा झाल्या होत्या नि त्यातून जोराचा रक्तस्राव होत होता. डाव्या पायाच्या पोटराचं मांस ओरबाडल्यासारखं झाल्यामुळे ठिकठिकाणी फाटून लोंबत होतं ! डाव्या मांडीच्या स्नायूंचा आणि मांसाचा एक, इतका मोठा लचका शार्कनं तोडला होता की मांडीचं हाड चक्रे उघडं पडलं होतं नि त्या भयंकर जखमेमधून भळभळ रक्त वाहात होतं. त्याच्या डाव्या हाताला कोपरापर्यंत, चीरफाड झाल्यासारख्या अनेक लहानमोठ्या जखमा झाल्या होत्या. डाव्या कोपराजवळची एक महत्त्वाची रक्तवाहिनी शार्कच्या तीक्ष्ण चाव्यामुळे तुटली होती नि

तिथून चक्रे रक्ताची धार लागली होती!

इतक्या गंभीररितीनं जायबंदी होऊनही वेदना सहन करीत, किनाऱ्यावर पोहोचण्यासाठी तो जीव खाऊन वल्ही मारू लागला. त्यामुळे त्याच्या हाता-पायांमधून होणारा रक्तस्राव अधिकच वाढला. त्याच्या शरीरातून वाहणारं रक्त समुद्राच्या पाण्यात मिसळत होतं नि ते पाणी लालभडक होत होतं. रक्ताच्या वासानं शार्क पुन्हा आपल्यावर चाल करून येणार, अशी भीती त्याला भेडसावू लागली. वल्हवता वल्हवता त्यानं मान वळवून, मागे एक दृष्टीक्षेप टाकला तेव्हा लांब अंतरावर, समुद्राचं पाणी कापत, समुद्रपृष्ठभागावर सरसरत असलेला, त्या शार्क माशाचा एक भला मोठा त्रिकोणी कल्ला त्याच्या दृष्टीस पडला नि त्याची पाचावर

धारण बसली ! कारण आपण कितीही जीव तोडून आपली सर्फ नाव वल्हवत असलो, तरी शार्क किती प्रचंड वेगानं येऊन आपल्याला गाठू शकतो, याची त्याला पूर्ण कल्पना होती आणि आता जर आपल्याला शार्कनं पुन्हा गाठलं तर तो आपल्या आयुष्याचा शेवटच असेल, हेही त्याला पक्कं माहीत होतं. नुसत्या या विचारांनी एरिकच्या छातीत धडकी भरली आणि त्याचं हृदय वेगानं धडधडू लागलं !....

नाव वल्हवत एव्हाना त्यानं बरंच अंतर कापलं होतं. पण तरीही समुद्र-किनारा अद्याप बराच दूर होता. तो गाठण्याची शक्ती आपल्यामध्ये उरेल की नाही याची शाश्वती त्याला वाटेना ! कारण त्याच्या देहातून होत असलेल्या भयंकर रक्तस्रावामुळे त्याला अशक्तपणा जाणवू लागला होता. डाव्या हाताला नि पायाला झालेल्या जखमांवर समुद्राच्या खाऱ्या पाण्याचा सतत मारा होत असल्यामुळे त्याची भयंकर आग होत होती. आपण जिवंतपणी बहुधा किनारा गाठू शकणार नाही, अशी भावना त्याला जाणवू लागली. पण अशातच -

खुद्द निसर्ग जणू त्याच्या मदतीला धावून आला ! पाठीमागून आलेल्या भरतीच्या एका लाटेनं त्याची नाव किनाऱ्याच्या दिशेनं लोटली गेली...! एरिकनं मान वळवून मागे बघितलं, तेव्हा पाठीमागून लाटांमधून लाटा येत असल्याचं त्याला दिसून आलं ! त्या लाटांमुळे त्याची सर्फ नाव किनाऱ्याच्या दिशेनं भराभर रेटली

आली होती भरती आता अस्त समुद्राला । देवच जणू आला माझ्या आज मदतीला ११

जाऊ लागली, अखेर मागून भरतीची एक भलीमोठी लाट आली ! तिच्या आघातानं तोल जाऊन पाण्यात पडू नये म्हणून, एरिकनं तशाही जायबंदी अवस्थेत नावेवर घट्ट पकड घेतली आणि आपली मान अगदी ताठ, सरळ ठेवली. पाठीमागून खळाळत्या वेगानं सरत आलेल्या त्या लाटेनं आपलं काम अचूक बजावलं. तिच्या माथ्यावर स्वार झालेली एरिकची सर्फ नाव जी वेगानं उसळली ती त्याच्यासकट थेट समुद्रकिनाऱ्यालगत असलेल्या ओल्या वाळूवर फेकली गेली. आपण किनाऱ्यावर येऊन पोहोचलो आहोत, तेव्हा तो भयंकर शार्क आता आपला पाठलाग करत किनाऱ्यावर येणार नाही, या जाणीवेनं एरिकच्या जीवात जीव आला. सर्फ नावेवरून उठून झोकांड्या खात तो समुद्रकिनाऱ्यावरल्या वाळूतून एकेक पाऊल कष्टानं टाकीत चालू लागला...! डाय्या हाताच्या कोपरातल्या तुटलेल्या रक्तवाहिनीतून वाहणारं रक्त थांबवण्याकरता आपल्या उजव्या हाताचा तळवा त्यानं त्यावर दाबला आणि भेलकांडत, तो उत्तर दिशेकडे चालू लागला. पण काही अंतर चालून जाताच भोवळ आल्यासारखं होऊन खालच्या वाळूवर तो तोंडघशी कोसळला. खूप रक्तस्राव झाल्यामुळे तो क्षीण झाला होता. पण त्याचा मेंदू मात्र अद्यापीही कार्यक्षम होता. 'या निर्मनुष्य किनाऱ्यावर कोणीही नाही. अशा परिस्थितीत मदतीविना रक्तस्राव होऊन

आपल्याला असहाय मरण येणार का ?....' त्याच्या मनात विचार आला. पण दुसऱ्याच क्षणी, आपल्या मनाला त्यानं धीर दिला. 'आशा सोडून आपण जर असेच पडून राहिलो तर मरण ठरलेलंच आहे. पण त्या महाभयंकर शार्कच्या जबड्यातून - नव्हे प्रत्यक्ष मृत्यूच्या दाढेतूनच - बचावून, त्याचा प्रतिकार करून, जायबंदी अवस्थेत का होईना, पण आपण जिवंतपणी इथपर्यंत येऊन पोहोचलो आहोत. ऐन तरुणपणात मरण्यासाठी थोडाच आपण जन्म घेतला आहे ?.... तेव्हा उठून चालत जिथे माणसांची वस्ती असेल, अशा ठिकाणी तरी किमान आपल्याला काहीही करून पोहोचायला हवं !... आपला जीव वाचेल... ! जीव वाचवायचा प्रयत्न आपल्याला करायलाच हवा... !!'

आणि या विचारासरशी मनाची उभारी घेत एरिक मोठ्या कष्टानं उभा राहिला आणि एकेक पाऊल टाकत तो भेलकांडत चालू लागला. काही यार्डस् अंतर चालून गेल्यावर भोवळ येऊन तो वाळूत कोसळला. मग त्याचा हा क्रम काही वेळ चालू राहिला. हिंमत करून उठायचं, जमतील तितकी पावलं चालायचं, कोसळायचं, फिरून उठून चालण्याचा प्रयत्न करायला लागायचं...! अशारितीनं आणखी काही अंतर कापल्यानंतर एकदा त्यानं दृष्टीला ताण देऊन समोर पाहिलं तेव्हा अकस्मात सुमारे पाचशे यार्डस् अंतरावर -

दूरवर- त्याला चार कॉटेजवजा घर दिसली ! 'ही घरं आहेत त्याअर्थी तिथे माणसं असणारच !... जर आपण तिथपर्यंत पोहोचण्यात यशस्वी झालो तर आपल्याला मदत नक्की मिळेल ...!' एरिकच्या मनात आशादायक विचार आला आणि फिरून हिंमत एकवटून तो त्या दिशेनं चालू लागला.... एक पाऊल टाकताना त्याला ब्रह्मांड आठवत होतं. अशी ती अत्यंत कसोटीची वाटचाल करत एरिक अखेर त्या घरांपासून अवघ्या तीस यार्डांवर येऊन पोहोचला ! पण तोपर्यंत त्याची अवस्था इतकी गंभीर बनली होती की त्याला आता एक रेसभरदेखील पुढे सरकता येईना ! त्याच्या तोंडाला विलक्षण कोरड पडली होती. पुन्हा भोवळ येऊन तो खाली कोसळला आणि उरली सुरली सगळी शक्ती एकवटून तो मोठ्यानं ओरडला, "धावाSS!...धावाSS!! मला मदत करा SS!... शार्क माशानं हल्ला करून मला जखमी केलंयSS!".

एरिकचं नशीब बलवत्तर होतं. समोर काही अंतरावर ज्या चार कॉटेजेस् होत्या, त्यातल्या शेवटल्या कॉटेजमध्ये असलेल्या बेन बर्देत् नावाच्या एका तरुण मुलाला, एरिकचं ओरडणं ऐकू आलं. कोण ओरडतंय हे बघण्यासाठी तो कॉटेजमधून बाहेर धावला. त्यानं आजूबाजूला पाहिलं. तेव्हा काही फुटांवर पडलेला एरिकचा रक्तलांछित देह त्याच्या दृष्टीस पडला. त्याबरोबर तो एकदम त्या दिशेला धावला.

वर्तमान हा वाहुनी कोठे घेऊन जाईल न कळे । पाण्याखाली ठरे न वाळू, धडपडती ही पाऊले ॥

एरिकची भयभीषण स्थिती पाहून तो उलटपावली परत कॉटेजमध्ये परतला आणि तटरक्षक दलाच्या 'इमर्जन्सी स्कॉड'ला फोन लावून तिथल्या अधिकाऱ्याला त्यानं भरभर सांगितलं, "इथं आमच्या कॉटेजपाशी गंभीर जखमी झालेला एक माणूस वाळूमध्ये पडलाय. त्याच्यावर शार्कनं हल्ला चढवलेला दिसतोय. ताबडतोब मदत पाठवा!"

त्या कॉटेजमध्ये असलेल्या त्या मुलाच्या आईनं ते बोलणं ऐकलं आणि ती तातडीनं बाहेर धावली. एरिकच्या निकट गेल्यावर त्याला झालेल्या गंभीर जखमा बघून ती हादरलीच !

"वाचवा SS! वाचवाSS" करुण स्वरात एरिक विव्हळत होता, "मला.... मला मदत करा SS!"

ती बाई पटकन त्याच्याजवळ खाली बसली आणि त्याचा उजवा हात आपल्या हातात घेत त्याला धीर देत म्हणाली, "घाबरू नकोस! माझ्या मुलानं फोन करून मदत बोलावलीये."

एरिकनं डोळे उघडून त्या स्त्रीकडे पाहिलं आणि कष्टानं तो म्हणाला, "बाई ! माझ्या डिव्या कोपरावरली एक मोठी शीर तुटलीयं.... तिच्यातून .... तिच्यातून वाहणारं रक्त थांबवा..!"

त्याबरोबर त्या स्त्रीनं आपल्या हाताच्या तळव्यानं ती जखम घट्ट दाबून धरली. फोन करून त्याठिकाणी आलेल्या आपल्या मुलाला ती म्हणाली, "जा लौकर ! आणि घरातून दोन-तीन टॉवेल घेऊन ये ! जा, पळ लौकर."

तिचा मुलगा बेन धावत आपल्या कॉटेजमध्ये गेला आणि

हाताला लागले ते टॉवेल घेऊन आला. मग त्या बाईनं आपल्या मुलाच्या मदतीनं एरिकच्या देहावरल्या ज्या सर्वात मोठ्या नि गंभीर जखमा होत्या त्यांच्याभोवती टॉवेल्स गुंडाळून त्या बांधून टाकल्या. शरीरातून खूप रक्त गेल्यामुळे एरिकला आता ग्लानी येऊ लागली होती. तो बेशुद्ध होऊ नये म्हणून ती बाई त्याला बोलतं ठेवण्यासाठी काहीबाही प्रश्न विचारू लागली. त्याच्याशी सतत बोलत राहिली...

दूरून येणाऱ्या अॅम्ब्युलन्सच्या साथरनच्या कर्कश आवाजामुळे आपल्या मोटारीत झोपलेला निक लार्सन एकदम खडबडून जागा झाला आणि झरकन मोटारीतून बाहेर पडून रस्त्यावर आला. त्यानं हात दाखवून ती अॅम्ब्युलन्स थांबवली. तेव्हा शार्कनं ज्याच्यावर हल्ला केला आहे, अशा एका तरुणावर उपचार करायला आपण चाललो आहोत, असं अॅम्ब्युलन्समधल्या अधिकाऱ्यानं त्याला सांगितलं. म्हणून निकपण त्यांच्याबरोबर

निघाला.

ती अॅम्ब्युलन्स नियोजित ठिकाणी पोहोचली, तेव्हा तो तरुण दुसरा तिसरा कुणी नसून खुद्द आपला मित्र एरिकच आहे, हे बघून निक एकदम हबकलाच ! 'इमर्जन्सी स्कॉड' आणि त्यांच्याबरोबर आलेल्या आपल्या मित्राला-निकला-पाहून एरिकला दिलासा मिळाला. मग अॅम्ब्युलन्स-मधून आलेल्या लोकांनी एरिकवर तातडीनं प्रथमोपचार सुरू केले. खूप रक्तस्त्राव झाल्यामुळे एरिकचा रक्तदाब खूप खाली घसरला होता. म्हणून त्याच्या जखमांवर कापसाचे बोळे दाबून बँडेजेस् बांधल्यावर त्यांनी एरिकच्या देहावर एक विशिष्ट रबरी पोशाख चढवला आणि त्याच्या खोलीत हवा भरून तो फुगवला. सर्व बाजूंनी त्या पोशाखाचा शरीरावर एकसारखा दाब येताच एरिकच्या रक्तदाबात थोडी सुधारणा झाली. नंतर त्याला वेदनाशामक औषधांची इंजेक्शन्स टोचण्यात आली आणि त्याच्या चेहऱ्यावर

थकता माथा असाच दे मज मायकुशीसम तुझा किनारा । नश्वर नेत्रांपुढे असू दे ईश्वरतेचा सदा पसारा।

ऑक्सिजन मास्क बसवण्यात आला. त्याच सुमारास तटरक्षदलाचं एक हेलिकॉप्टर त्याठिकाणी येऊन उतरलं. एका स्ट्रेचरवरून एरिकला त्या हेलिकॉप्टरमध्ये हलवण्यात आलं आणि त्यानं त्याला अवघ्या सहा मिनिटांमध्ये कॅलिफोर्नियामधल्या मुख्य रुग्णालयात पोहोचवलं.

तिथल्या ऑपरेशन थिएटरमध्ये तीन निष्णात सर्जनसनी एरिकच्या देहावर ५ तास शस्त्रक्रिया केली. डाव्या पायावरील व डाव्या हातावरील सगळ्या जखमा सांधण्यासाठी एरिकच्या देहावर त्यांना एकूण दोनशे टाके घालावे लागले आणि जोडलेल्या त्वचेला आधार देण्यासाठी स्टेनलेस स्टीलच्या सव्वाशेहून अधिक पट्ट्या वापराव्या लागल्या ! यावरून त्या शार्क माशानं

त्याला किती भयंकर जायबंदी केलं होतं, याची नुसती कल्पनाच केलेली बरी...! शस्त्रचिकित्सेनंतर एक आठवडाभर त्याला अतिदक्षता विभागात ठेवण्यात आलं. तीन आठवड्यांनंतर तो हॉस्पिटलातून बाहेर पडला तेव्हा कुबड्यांच्या आधारे लंगडत चालण्याइतपत तो बरा झाला होता...! नंतर योग्य तो औषधोपचार आणि फिजिओथेरपीचा उपचार घेतल्यावर काही महिन्यांनी तो पूर्ववत झाला. मात्र त्याचा डावा पाय व डावा हात थोडा अधू राहिला. अत्यंत सुदृढ प्रकृती असल्यामुळे इतकी भयंकर इजा होऊनही तो बचावला होता. त्यामुळे पुढेही आपली तन्दुरुस्ती कायम राहावी, म्हणून आपले आवडते क्रीडाप्रकार त्यानं चालू ठेवले.

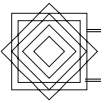
काही काळ उलटल्यानंतर एकदा आपला मित्र निक् लार्सन याच्या बरोबर एरिक पुन्हा एकदा 'मॉॅट रे बे' च्या किनाऱ्यावर गेला होता. तेव्हा पूर्वी घडलेल्या त्या भयानक दुर्घटनेचा चित्रपट त्याच्या मनःपटलावर तरळून गेला.

शार्क माशाच्या जबड्यात गेलेला माणूस फार क्वचितच जिवंत बचावतो. एरिक स्टोन अशा थोड्या नशीबवंतांपैकी एक ठरला, हे त्याचं सुदैवच म्हणायला हवं, नाही का ?

(मूळ इंग्रजी कथेचा स्वैर अनुवाद)

***

- श्री.विजय देवधर
७/१०० कामदा कॉम्प्लेक्स,
हिंदुस्थान स्टोअर्समागे,
चिंचवड, पुणे ३३

माझ्या सैन्यदलातील सेवेच्या काळात अनेक वर्षे, मी प्रत्यक्ष सैनिकी कारवाई सुरू असलेल्या क्षेत्रात होतो. परंतु काही वर्षांनी माझी नियुक्ती 'स्टाफ अपॉईंटमेंट' ऑफिसमध्ये झाली. प्रत्यक्ष रणक्षेत्रात तंबूत राहणे, चमकत्या ताऱ्यांच्या प्रकाशात योजना ठरवणे, असे दिवस घालवल्यावर आता मात्र सुसज्ज वातानुकूलित, आलिशान ऑफिसात मी काम करत होतो. उत्तम फर्निचर, टेबलावर टेलिफोन आणि रेडिओ सेटस्ची रांग आणि समोर नकाशा पसरून बसलेला मी ! श्रीलंकेतील जाफना येथे कोणाची नियुक्ती करायची याचे नियोजन करणारा ! अगदी बॉलिवूडच्या एखाद्या चित्रपटाचे दृश्य होते. कॅमेरे आणि हिरो-हिरॉइनचा अभाव होता, पण सेट मात्र योग्य लागला होता. मनात आले की आता मी असाच या टेबलावरून त्या टेबलावर काम करीत राहणार काय ?

प्रत्यक्ष रणक्षेत्रात काम करणाऱ्या ज्या वीरांचा भारतीय सैन्यदलाला अभिमान असतो, त्या प्रकारचे काम आपल्याला केव्हा मिळेल ? इतक्यात शांतता भंग करणारी टेलिफोनची रिंग वाजली. आर्मी हेडक्वार्टरहून अर्जट फोन होता. मला 'सियाचीन' क्षेत्राकडे ताबडतोब कूच करण्याची सूचना होती. क्षणात माझ्या मनात विचार आला की जगातील सर्वोच्च युद्धभूमीवर काम करून देशाचे

'सियाचीन'चा साहसवीर

- कर्नल नवृत्त अवेनाश केळकर

संरक्षण करण्याची हीच संधी आहे. माझे मनच म्हणत होते, तुझे स्वप्न साकार होणार आहे. संधी दवडू नकोस.

क्षणाधात मी उलट फोन करून सांगितले की एक आठवड्यात मी जाण्यास तयार आहे. ते हिवाळ्याचे दिवस होते. 'सियाचीन' हिमनदी क्षेत्र! भारताच्या उत्तरी टोकावरील, अनेक हिमनद्यांनी युक्त असा जम्मू आणि कश्मीरचा एक भाग. नकाशात बघितले तर भारतमातेच्या मुकुटातील हिरा शोभावा असा सर्वोच्च प्रदेश ! इथले प्रत्येक हिमशिखर तुम्हाला वीर जवानांच्या पराक्रमांची गाथा सांगत असते.

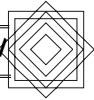
या जवानांपैकीच नाईक विष्णू जाधव हा एक साहसी वीर. आपल्या सातारा जिल्ह्यातील औंधचा मूळचा रहिवासी. ही भूमी मर्द मराठ्यांची, छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या पराक्रमाचा वारसा सांगणारी. घट्टी एक तरुण सैन्यात भरती झालेला. विष्णूच्या वडिलांनी भारतीय स्वातंत्र्यलढ्यात भाग घेतला होता आणि आता विष्णूही त्यांच्या पावलावर पाऊल ठेवून निघाला होता. सैन्यदलात काही वर्षे चाकरी केल्यावर, स्वखुशीने तो 'सियाचीन' क्षेत्रात आला होता. अर्थातच येण्यापूर्वी त्याचे खास प्रशिक्षण झाले होते.

प्रतिकूल निसर्गाशी सामना करत, मातृभूमीचे संरक्षण करणे म्हणजे अवघडच काम असते.

विष्णू नोव्हेंबरमध्ये सियाचीनला दाखल झाला. त्याचे ठाणे इतके दूरवर आणि अवघड ठिकाणी होते की तिथे पोहोचणे म्हणजे पंचवीस किलो वजन पाठीवर घेऊन दहा किलोमीटरचा खडतर रस्ता पार करण्यासारखेच होते. इथे आपण लक्षात घ्यायला हवे की १८,००० फूट उंचीवर, तापमापकातील पारा -५००से. पर्यंत खाली घसरतो आणि हवेतील प्राणवायूचे प्रमाण नेहमीपेक्षा एक तृतीयांश इतके कमी झालेले असते.

श्वासोच्छ्वास करणे हे कष्टाचे काम असते; कारण फुफ्फुसात प्राणवायू भरून घेण्यासाठी नेहमीपेक्षा तिप्पट परिश्रम करावे लागतात. शरीराला अधिक ऊर्जेची आवश्यकता असते. परंतु या वातावरणात खाद्यपदार्थांची इच्छा न होणे, मळमळणे, मनोधैर्य खचणे, अशा गोष्टी होऊ शकतात. म्हणून प्रयत्नपूर्वक मन आणि शरीर तंदुरुस्त ठेवावे लागते. वाऱ्याचा वेग ताशी ८० ते १०० कि. मी. असू शकतो. काही ठिकाणी 'इग्लू'सारखे बर्फाचे घर करून राहावे लागते

सगळे मिळून सगळ्यांसाठी मरण्यांतही मौज आहे। सगळे मिळून सगळ्यांसाठी जगण्यामध्ये ब्रह्मानंद।

तर काही ठिकाणी भक्कम तंबू उभारून या हवामानाला तोंड देणारे विशिष्ट प्रकारचे कपडे वापरावे लागतात. आपले संपूर्ण अंग या कपड्यांनी वेढलेले असते. शत्रूला सुगावा लागू नये म्हणून कपडे पांढरे असतात. फक्त चेहऱ्याचा काही भाग मोकळा असतो. दाढी ठेवायला परवानगी असते कारण तेवढेच चेहऱ्याचे संरक्षण. ढगाळ हवामानात अनेकदा समोरचे दिसत नाही. दिशा चुकण्याचा संभव असतो.

अशा ठिकाणी विष्णू जाधव हा 'नेस्ट' ठाण्याचा प्रमुख होता. विष्णू म्हणजे उत्साह, कर्तव्य तत्परता, निर्धार याचे चालतेबोलते उदाहरण! हाडे गोठवणाऱ्या थंडीत दिवसाच काय पण रात्रीसुद्धा तो सारख्याच उत्साहाने पेट्रोलिंगसाठी बाहेर पडत असे. आल्यावर आपल्या जवानांसाठी स्वतः अन्न शिजवत असे. आत्मनिर्भरता जणू त्याच्या अंगातच भिनलेली. सायंकाळी सहकाऱ्यांशी गप्पा-गोष्टी करताना, त्यांच्या कुटुंबीयांची चौकशी करणे, कोणाचे घरगुती प्रश्न सोडवणे, जेणेकरून त्यांचे मनोधैर्य उंचावण्यास मदत करणे या त्याच्या स्वभाव वैशिष्ट्यांमुळे त्याच्या प्लॅटूनचा तो जणू गळ्यातला 'ताईत' बनला होता.

१२ डिसेंबरची सकाळ उजाडली. गोठवणारी थंडी असली तरी चक्रे छान सूर्यप्रकाश होता. वारा पण मंद होता. मध्यरात्रीच

भरपूर हिमवृष्टी झाली होती. विष्णूने शेल्टरमधून बाहेर येऊन बघितले तर सर्वत्र चिडीचूप. कुठेच हालचाल नाही. आजूबाजूची बर्फातील घरे गेली तरी कुठे ? हातात फावडे घेऊन विष्णू घरांच्या दाराशी खोदू लागला. तीन फूट खोल गेल्यावर दरवाजा मिळाला. त्याच्या आत लाकडी बरेंक. तिथे त्याचे सहकारी जिवंत गाडले गेले होते, कारण त्यांचा बाहेर येण्याचा रस्ताच बंद झालेला होता. रस्ता मिळताच आतील लोक बाहेर आले. इतक्यात पुन्हा जोरदार वारे वाहू लागले, क्षणार्धात सूर्य दिसेनासा झाला.

या गडबडीत शेजारच्या 'इग्लू' ठाण्यावरून संदेश आला की शत्रूने जोरदार गोळीबार सुरू केला आहे. विष्णूने सहकाऱ्यांना जागरूक केले आणि 'बंकर्स'मध्ये थांबवले. त्याच्या ठाण्यावर दारूगोळा आणि औषधांचा भरपूर साठा होता. हे ठाणे सर्वाधिक उंचीवर असल्याने तेथे 'स्नो-मोबाईल' ची सोय होती. स्नो मोबाईल हे बर्फावरून चालणारे वाहन. त्यामुळे प्रतिकूल हवामानातसुद्धा जवळपासच्या ठाण्यांवर औषधे पोचवणे शक्य होते. दुपारी २.३० वाजता त्याचे कंपनी कमांडर मेजर शैतानसिंग म्हणाले की "आत्ताच संदेश आला आहे. शेजारच्या ठाण्यावर शत्रूने गोळीबार व बाँबवर्षाव केल्याने काही सैनिक गंभीर जखमी आहेत. तातडीने औषधे व दारूगोळ्याची गरज आहे. हवामान

अतिशय खराब आहे. कामगिरी जोखमीची आहे. आपण तिकडे कोणाला पाठवू शकतो?"

क्षणार्धात विष्णू म्हणाला, "सर, स्नो-मोबाईल घेऊन मीच जातो. माझे सहकारी उत्तम प्रशिक्षित आहेत व त्यांचे मनोधैर्य चांगले आहे. माझ्या अनुपस्थितीत ते जबाबदारीने वागतील याची मला खात्री आहे. जखमी जवानांना मदत देण्यासाठी मला २-३ तासात तेथे पोहोचणे अत्यावश्यक आहे. 'इग्लू'वर पोहोचताक्षणी मी तुम्हाला संदेश देईनच." विष्णूच्या निश्चयी बोलण्याने मेजर साहेबांची खात्रीच झाली की विष्णू त्याच्यावरची जबाबदारी पूर्ण करूनच येणार.

विष्णूने स्नो-मोबाईल बाहेर काढली. त्यावर साधनसामग्री भरली. मध्यरात्रीपर्यंत परत येतो असा दिलासा सर्वांना देऊन तो निघाला. त्याचे वाहन उतरलेल्या ढगातून हळूहळू पुढे सरकत होते. बर्फाचा थर वाढलेला होता आणि काळोखही पसरत चालला होता. इतक्यात 'मोबाईल'ला जोरदार हिसका बसला आणि ती थांबलीच. विष्णू खाली उतरून चाकाजवळचे बर्फ फावड्याने काढू लागला. वाहन खोलवर बर्फात रुतले होते. सर्व शक्ती पणाला लावून त्याने ते बाहेर खेचण्याचा प्रयत्न केला, पण व्यर्थ! तपमान शून्याखाली असूनही विष्णू मात्र घामाने चिंब भिजला होता. अखेर प्रयत्नांना यश आले. स्नो-मोबाईल सुरू झाली. दोन-तीन तासात 'इग्लू' ठाण्यावर

जखम अंतरी घेउनिया मी हसत चाललो पुढे । वेदनेतुनी वात्सल्याच्या विशाल क्षितिजाकडे ।।

पोचणे आवश्यक होते. या सगळ्या खटपटीत त्याचे विंटर जॅकेट फाटले. हेलपाटून तो खाली पडला, पण हळूहळू तसाच वाहन घेऊन पुढे सरकत होता.

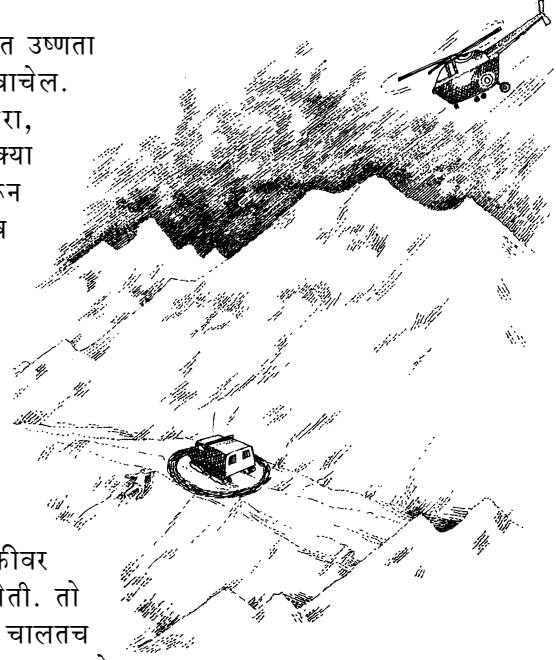
इकडे विष्णूच्या ठाण्यावर 'इग्लू'वरून फोन घणघणू लागला. विष्णू जाधव अजून पोहोचला नव्हता. रुग्णांना औषधे हवी होती. ६ तास उलटून गेले, तरी विष्णूचा पत्ताच नव्हता. याचा अर्थ तो नक्कीच अडचणीत होता. पण विष्णूची मात्र धीमेपणाने वाटचाल सुरू होती. इतक्यात बर्फाच्या जाड थरात मोबाईल जाम अडकली. आता काय करावे ? बाहेर घोंगावणाऱ्या वाऱ्यांचे आणि डोक्यात विचारांचे थैमान सुरू होते. 'नेस्ट' सोडून ८ तास झाले. 'इग्लू' अजून लांबच होते. इतकी साधनसामग्री घेऊन चालत जाणे अशक्यच! रात्र पडलेली, जवळ खाद्यसामग्री, ब्लॅकेट काहीच नाही. कारण औषधे पोहोचवून लगेच परत यायचे होते. आता महत्त्वाचे म्हणजे स्वतःला वाचवायला हवे होते, तरच पुढील कार्य साधणार होते. कडाक्याच्या थंडीत कुठे आसरा शोधणार ? खाली बर्फाचा थर, हवेत जोरदार वारे, पुढचे काही स्पष्ट दिसत नव्हते. विष्णूने धैर्याने मोबाईल वरील बर्फ साफ केला. स्वतःचे कपडे, बूट तसेच सर्वत्र पडलेले हिम झटकले. त्याचे थोडे वजन हलके झाले. मोबाईलचे इंजिन त्याने चालू ठेवले. खालचे बर्फ खरवडून काढले आणि तो वाहनाभोवती गोल फिरू लागला.

जेणेकरून शरीरात उष्णता राहिल व जीव वाचेल.

अकरा, बारा, तेरा, पंधरा, वीस इतक्या गोल फेऱ्या मारून झाल्या. मग मात्र हातापायांच्या बोटांना बधिरपणा जाणवू लागला, पण नाही !

त्याला परिस्थितीशी झगडायचे होते. स्वतःच्या दमणुकीवर मात करायची होती. तो चालत, चालत, चालतच राहिला आणि नंतर मात्र फेऱ्या मोजता मोजता पडला.

पहाट झाली. इग्लू, नेस्ट, टायगर या सर्व ठाण्यांवरील जवान वाट पाहात रात्रभर जागेच होते. अखेर बेस कॅंपवरून 'झेब्रा' हेलिकॉप्टर विष्णूच्या शोधार्थ निघाले. मोठा परिसर पिंजून काढूनही पत्ता लागत नव्हता. अशा बर्फाळ भूमीवर निवाऱ्याशिवाय कोणी माणूस जिवंत राहणेच अशक्य ! एखादा 'सुपरमॅन' किंवा 'सुपर जवान' यांनाच हे शक्य ! शोधपथकाला बारकाईने बघताना, एका ठिकाणी काळा गोल दिसला. अंदाजे ३० फूट व्यासाचा भाग. पांढऱ्याशुभ्र बर्फावर काळी जमीन कशी काय दिसत होती ? ते तर विष्णूने फावड्याने बर्फ खोदून काढल्यावर जमिनीवर तयार झालेले वर्तुळ

होते. या वर्तुळाच्या मध्यावर काहीतरी पडलेले दिसत होते. काय असेल ते? हेलिकॉप्टर झेपावत खाली आले. अगदी खाली. अहो आश्चर्यम्! कोणीतरी व्यक्ती पडलेली दिसली. तो शूर वीर विष्णूच असणार. दुसरे कोणी शक्यच नाही. मदतपथक खाली उतरून, जवळ येऊन बघतात तर तो विष्णूच होता. बेशुद्धावस्थेत पडलेला. तातडीने त्याला व त्याच्याकडे असलेल्या साधनसामुग्रीला हेलिकॉप्टरमधे त्याला बेसकॅंपवर सोडून हेलिकॉप्टर औषधे व दारूगोळा 'इग्लू'वर देऊन आला. घेतले गेले. बेसकॅंपवर पोहोचल्यावर वैद्यकीय मदत मिळताच विष्णू शुद्धीवर आला. त्याचा पहिला प्रश्न होता, "इग्लू'वर औषधे व दारूगोळा पोहोचवला गेला ना?"

प्रणाम अमुचा त्या वीरांना जे रक्षक या देशाचे । कौतुक करुया आणि त्यांच्या निष्ठेचे अन् धैर्याचे।

आपण शत्रूवर मात केली का नाही?’

आपले सैन्यदल आणि आपण सारे भारतवासी विष्णू जाधवचा निश्चय, त्याग आणि समर्पणवृत्ती कसे बरे विसरू ? असे अनेक पराक्रमी विष्णू जाधव आपल्या सैन्यात आहेत. त्यांच्या पोलादी, निश्चयी कृतीने ते,

असाध्य ते साध्य करून दाखवतात. रणभूमीवर शौर्य दाखवलेले वीर, गौरवचिन्हांनी सन्मानित होतात. पण कितीतरी वीर रोजच्या त्यांच्या सैनिकी जीवनात, खडतर प्रसंगाला तोंड देऊनही अनामिक राहतात. अशा सर्व वीरांचा आम्हाला

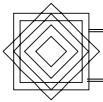
नेहमीच अभिमान वाटतो. जय जवान !

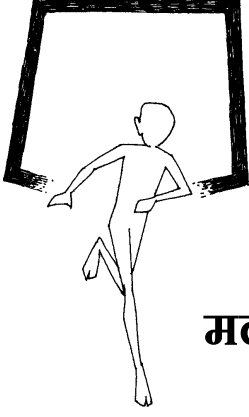
***

-कर्नल (निवृत्त) अविनाश
केळकर

२, 'अंतराळ'

को.ऑप.सोसायटी,
धोत्रे मार्ग, पुणे-१६.

कविता पानोपानी

या विश्वाशी....

मला वाटले...

नव्या-जुन्या ह्या असंख्य वाटा
साद घालती, मला वाटले
वळसे-वळणांवरले चकवे
हाक मारती, मला वाटले.
स्वतः भोतीचे रिंगण आता
नकोनकोसे होते मजला
माझे माझे क्षितिज छोटे,
रुंद करावे, मला वाटले.
वर्तुळातले विचार माझे,
चौकटीमधे दिवस ठोकले
छेद देउनी त्यांना आता
शौर्य गाजवू, मला वाटले.
आखिव, रेखिव साच्यामधले
जगणे फिकट आणि बेचव
करू विलक्षण धाडस,
त्यातच झोकुन देऊ, मला वाटले.
आडवळणावर, दरिखोऱ्यांतुन
उंचसखलता, पाऊस-वारा...
आव्हानांना गांभिर्याने
खुशाल पेलू, मला वाटले.
मळलेल्याही वाटांवरली
फुले सुगंधी देती सल्ला
तरिही पुढल्या अनाम वाटा
खुणवित हसती, मला वाटले.
अनुभव सारे शोषुन घेऊ,
धुंदी साहसामधली चाखू
पाय ठेवुनी जमिनीवरती
झेपच घेऊ मला वाटले.

***

- आश्लेषा महाजन

२३०, चित्ररेखा सोसा., सहकारनगर नं.१, पुणे ९

या विश्वाशी अतूट नाते
जपायचे मज आहे.
या मातीच्या कणाकणातून
फुलायचे मज आहे ।
फूल होऊनी वेलीवरचे
झुलायचे मज आहे.
आभाळाच्या निळेपणाला
भुलायचे मज आहे ।
कमळकळीतुन जलाशयाच्या
रहायचे मज आहे.
पराग होऊन वाऱ्यावरती
वहायचे मज आहे ।
गरुड होऊनी आभाळातुन
उडायचे मज आहे.
कुंभाराच्या चाकावरती
घडायचे मज आहे ।
या मातीतच राख होऊनी
निवायचे मज आहे.
या मातीचा सुगंध होऊन
उरायचे मज आहे ॥

***

- संगीता बर्वे

९१/अ, स्नेहल बाग,
तुळशी बागवाले कॉलनी,
पर्वती, पुणे- ९.

***

विश्वबंध ही भारतमाता ही तर आपली माय असे। स्वातंत्र्याचा सूर्य तळपतो, ध्येय आपुले एक असे।

सात साहसे-जलतरणाची !

- रुपाली रेपाळे

प्रवाहाच्या विरुद्ध दिशेने येणाऱ्या लाटा, खूप थंड पाणी आणि अधून-मधून येणारे बोचरे वारे यामुळे प्रत्येक क्षण माझ्या दृष्टीने परीक्षेचा ठरत होता. माझ्याबरोबर असलेल्या सहकाऱ्यांनी पोहण्याचा उपक्रम थांबविण्याची सूचना केली आणि बोटीत येण्याचे आवाहन केले. तथापि न्यूझीलंडच्या आयलंडचा किनारा मला खुणावत होता. दृढनिश्चय आणि नशिबाची साथ यांच्या जोरावर, मी लाटांमधून वाट कापत राहिले. तब्बल १९ तास ४४ मिनिटांच्या प्रयत्नांनंतर, मी न्यूझीलंडच्या उत्तर आयलंडचा तो किनारा गाठला.

जगातील सातही महत्त्वपूर्ण खाड्या आजपर्यंत मी पार केल्या आहेत. पण न्यूझीलंडच्या उत्तर व दक्षिण आयलंडसच्यामध्ये असलेली कुकसूची खाडी ही माझ्या दृष्टीने अधिक महत्त्वपूर्ण खाडी आहे. १९९६ मध्ये ही खाडी पोहण्याचा एका ऑस्ट्रेलियन जलतरणपटूने यशस्वीपणे उपक्रम केला. त्यानंतरच्या दोन वर्षांत बाराशेहून अधिक खेळाडूंनी ही खाडी पोहण्याचा प्रयत्न केला. त्यापैकी फक्त ३५ जलतरणपटुंनी हा उपक्रम यशस्वी केला आणि तोदेखील दोन-तीन अपयशी प्रयत्नांनंतरच ! मी मात्र १९९८ साली, वयाच्या सोळाव्या वर्षी पहिल्याच प्रयत्नात ही खाडी पार करण्यात यशस्वी झाले. आई-वडिलांचे प्रोत्साहन, माझी इच्छाशक्ती, भरपूर मेहनत आणि देवाचे आशीर्वाद, यामुळेच मला हे यश मिळाले.

गेट वे ऑफ इंडिया ते धरमतर आणि परत, असा उपक्रम पार केल्यानंतर मी स्वस्थ बसले नाही. १९९४ मध्ये वयाच्या बाराव्या वर्षी

इंग्लिश खाडी पार केल्यावर आणखीनच आत्मविश्वास वाढला. भारत व श्रीलंका या दोन देशांमधील पाल्कची खाडी पार केली. त्यानंतर जिब्राल्टरच्या सामुद्रधुनीचा उपक्रमही मी यशस्वी केला. ऑस्ट्रेलियातील बासची खाडी, न्यूझीलंडमधील कुकसूची खाडी आणि अगदी अलीकडे पनामा कालव्याची खाडी पार करण्यात मी यशस्वी ठरले तरी माझ्या दृष्टीने कुकसूची खाडी ही सर्वांत आव्हानात्मक होती. इंग्लिश खाडीच्या उपक्रमाचे वेळी आमच्या शाळेतील प्रत्येक विद्यार्थ्याने प्रत्येकी दोन रुपये याप्रमाणे आर्थिक सहकार्य केले. कुकसूच्या खाडीसाठी खूपच खर्च अपेक्षित होता. या उपक्रमाच्या वेळी मी केळकर-वझे महाविद्यालयात वाणिज्य अभ्यासक्रमासाठी प्रवेश घेतला होता. या महाविद्यालयाने माझ्या विमान प्रवासाची जबाबदारी उचलली. भांडुपला माझ्या शेजाऱ्यांनीही आर्थिक सहकार्य केले. गायकवाड फाऊंडेशन संस्थेने ५० हजार रुपयांची देणगी दिली. गरवारे क्लबने ४० हजार रुपयांचे आर्थिक सहकार्य केले. या सगळ्यांच्या सहकार्यामुळे, मदतीमुळेच मी हे साहस करायचे धाडस करू शकले.

फेब्रुवारी १९९८ च्या शेवटच्या

काही साहसं अशीही - की खूप अवघड कामगिरी नियोजनपूर्वक करायची. यात कोणत्या अडचणी येणार, कधी येणार हे माहीत असूनही येणाऱ्या अडचणींवर मात करायची, त्यासाठी हवे असतात अथक परिश्रम, मनाचा निर्धार आणि धाडस !

अतिशय सामान्य कुटुंबात जन्माला आलेल्या रुपाली रेपाळेने, वयाच्या बाराव्या वर्षी पहिली खाडी पोहून, त्यानंतर आतापर्यंत जगातील सात मोठ्या खाड्या पार केल्या. अडचणी येणार हे माहीत असूनही, तिने हे धाडस केलं. वयाच्या सोळाव्या वर्षी न्यूझीलंडच्या उत्तर व दक्षिण आयलंडसच्यामध्ये असलेली आणि भल्या भल्या जलतरणपटूंना आव्हानात्मक वाटणारी कुकसूची खाडी पोहून जाण्याचा थरारक अनुभव वाचूया स्वतः रुपालीच्याच शब्दात !

आठवड्यात, आम्ही दक्षिण आयलंडला परवानगी घेण्यासाठी गेलो, तेव्हा अनेकांनी असा उपक्रम करू नको, असा आम्हाला सल्ला दिला. आम्हाला असे सांगण्यात आले की, बोटीने जायलादेखील लोक कचरतात. सुरुवातीला वातावरण चांगले असले तरी

मोठ्यांपासून खूप शिकावे, रोजच काही नवे करावे, नव्या नव्या कृतींमधून, धाडसाचे दर्शन घडावे.

वातावरण खराब झाले की, प्रतिकूल लाटा व बोचरे वारे याचा बोटींनाही त्रास होतो. खाडीतील पाण्यात जसजसे पुढे जाल तसतसे पाणी खूपच थंड असते आणि शरीर गोठते. बोचऱ्या वाऱ्यामुळे घसा कोरडा होतो. खारट पाण्याचा शरीरावरही विपरीत परिणाम होण्याची शक्यता असते. तथापि आमची जिद्द व उत्साह पाहून, आमच्या या उपक्रमास परवानगी मिळाली. अर्धी लढाई जिंकल्याचा आनंद मला झाला. माझ्या या उपक्रमासाठी श्री.फिलीप्स रूश यांची नेमणूक करण्यात आली.

दिनांक ८ मार्च १९९८ रोजी पेरॉनाहेड येथून सकाळी ७ वाजता मी खाडीत उडी मारली आणि पोहण्यास सुरुवात केली. ही खाडी २२ किलोमीटरची असली तरी लाटांमुळे साधारणपणे २८ किलोमीटर अंतर पार करावे लागते. जेव्हा मी सुरुवात केली, तेव्हा आल्हाददायक वातावरण होते. पाणीही खूप गार नव्हते. सोबतीला अवतीभवती डॉल्फिन मासे पोहत होते. मला त्यांची मुळीच भीती वाटत नव्हती, ना त्यांना माझी. एकूण प्रवासाची सुरुवात तर छान झाली. दोन तासांत मी बरेच अंतर पार केले. माझ्याबरोबर आलेले माझे वडील व अन्य सहकारी बोटींतून येत होते. माझ्यापुढे ख्रिस मॅककॅल्यूम हे पायलट बोटीत होते. माझे वडील दुसऱ्या एका छोट्या बोटीत होते.

दोन तासानंतर खाडीने आपले रूप बदलले. पाणी खूपच थंड झाले होते. प्रतिकूल वारा आणि प्रवाहाच्या विरुद्ध दिशेने येणाऱ्या लाटांनी,

जणूकाही माझी कसोटी घेण्याचेच ठरविले असावे. माझ्यापुढे दोनच पर्याय होते. एकतर मी जर पोहत राहिले तर अतिश्रमामुळे थकवा

येण्याची शक्यता होती; किंवा मग दुसरे म्हणजे उपक्रमच सोडून घ्यायचा आणि ज्या दिवशी वातावरण स्वच्छ असेल, ऊन असेल त्या दिवशी पुन्हा या उपक्रमास सुरुवात करायची. अनुकूल वातावरणाची वाट पाहण्यात अगोदर आमचे खूप दिवस खर्ची पडले होते आणि जसजसा मुक्काम वाढेल तसतसा आर्थिक बोजाही वाढणार होता. कितीही अडचणी आल्या तरी पहिल्याच प्रयत्नात खाडी पार करायचा माझा निश्चय होता; आणि एकदा पाण्यात उतरल्यानंतर थांबणे माझ्या कोशात नव्हते. आपले उद्दिष्ट गाठल्याशिवाय मी पाण्याबाहेर येणारच नाही, हा माझा निर्धार होता. त्यामुळे मी प्रतिकूल परिस्थितीतही पोहत राहिले. तोंडावर लाटांचा तडाखा बसत होता. सुरुवातीला परवानगी घेताना, तेथील अधिकाऱ्यांनी सांगितलेल्या सगळ्या गोष्टींचा प्रत्यय, आता मला येऊ लागला. पाणी खूपच खारट झाले होते. खारट पाण्यामुळे घशालाही खूप त्रास होत होता. माझ्याबरोबर प्रोत्साहन देण्यासाठी जे पोहत होते, त्यांनीदेखील पोहण्याचा नाद सोडून दिला आणि बोटीत विश्रांती घेण्यास प्राधान्य दिले.

ख्रिस व फिलीप्स यांनीही मी हा उपक्रम थांबवावा, अशी विनंती केली. माझ्या बाबांच्या डोळ्यात तर पाणी तरळले होते. कारण प्रतिकूल परिस्थितीमुळे माझा उपक्रम पुढे सुरू ठेवणे, म्हणजे माझा जीव धोक्यात घालण्यासारखीच परिस्थिती होती. तथापि इतरांनी पोहणे थांबविले, अथवा बोटीतून पुढे येण्याचे थांबविले तरी मी मात्र उपक्रम सुरू ठेवण्याच्या निर्धारशी कायम होते. माझा उत्साह व निर्धार पाहून त्यांचाही उत्साह वाढला. दहा तासांच्या पोहण्यानंतर मला उत्तर आयलंडचा किनारा दिसू लागला. मला खूपच आनंद झाला. तथापि पुढचाच मार्ग

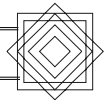
खडतर होता. हा मार्ग खूपच धोकादायक होता. लाटांमुळे मी पुढेच सरकू शकत नव्हते. भोवऱ्यात सापडल्यासारखी माझी स्थिती झाली होती. ख्रिस व फिलीप्स पुन्हा पुन्हा मला थांबण्यास सांगत होते. तथापि किनारा समोर दिसत असताना, आता माघार घ्यायची नाही, हा माझा निश्चय होता. ओवेहिरो बे (वेलिंग्टन) चा किनारा गाठण्यासाठी मला आणखी पावणे दहा तास झुंजावे लागले. रात्रीच्या अंधारातही, मोठ्या बॅटरीच्या प्रकाशझोतात मी पोहणे सुरूच ठेवले. अखेर पहाटे २ वाजून ४० मिनिटांनी मी किनारा गाठला. पण माझं उद्दिष्ट साध्य झाल्यावर विजयाचा आनंद मी घेऊ शकले नाही. कारण किनाऱ्यावर पोहोचल्यावर लगेचच मला ग्लानी आली. जेव्हा शुद्धीवर आले तेव्हा आपण दवाखान्यात असल्याची मला जाणीव झाली. त्याचबरोबर मी शुद्धीवर आलेली बघून, बाबांच्या डोळ्यातून आनंदाश्रू बाहेर पडत असल्याचेही मला दिसून आले. प्रखर लाटांच्या तडाख्याशी जणूकाही मृत्यूला आव्हान देत, जिद्दीच्या जोरावर मी हा उपक्रम यशस्वीरित्या पूर्ण केला. सर्वांच्याच प्रोत्साहनामुळे मला ह्या साहसी मोहिमेत यश मिळाले. नंतर तेथील स्थानिक वृत्तपत्रांमध्ये माझे फोटो झळकले. भारतात परतल्यावर बक्षिसांचा वर्षाव झाला. मात्र अजूनही त्या खाडीची आठवण माझ्या मनात खोलवर रुतलेली आहे.

***

-कृ.रूपाली रेपाळे

(एस.वाय.बी.कॉम.)

शब्दांकन-मिलिंद ढमढेरे, पुणे.

एव्हरेस्टवर चढण्याच्या अनेक मोहिमा झाल्या. परंतु एव्हरेस्टचं आव्हान संपुष्टात आलं नाही आणि येणारही नाही. याचं कारण एव्हरेस्ट सर्वोच्च आहे. उंचीमुळे एव्हरेस्टच्या चढाईत अत्यंत प्रतिकूल हवेला, जीवघेण्या थंडीला, तोंड द्यावं लागतं. एव्हरेस्टची किंवा इतक्या उंचीवरील कोणत्याही ठिकाणची हवा लहरी असते. उंचीमुळे असणाऱ्या विरळ हवेत अनेक शारीरिक धोके संभवतात आणि चढाईतील अवघड मार्गातही अनेक नैसर्गिक धोके, अडचणी आहेतच.

गिर्यारोहकांनी एव्हरेस्टवरील संकटांवर मात करण्यासाठी खूप युक्त्या लढविल्या. नवनवीन साधनसामुग्री शोधली, उपयोगात आणली. कृत्रिम ऑक्सिजनचा उपयोग, गिर्यारोहक एव्हरेस्टच्या चढाईत करू लागले. १९५३ साली हिलरी आणि तेनसिंगनं पहिल्यांदा एव्हरेस्ट शिखर सर केलं, ते कृत्रिम ऑक्सिजनचा उपयोग करूनच. त्यानंतरच्या बहुतेक मोहिमात अपरिहार्यपणे कृत्रिम ऑक्सिजनचा वापर केला जाऊ लागला. कृत्रिम ऑक्सिजनशिवाय एव्हरेस्टची उंची गाठणं अशक्य आहे. त्यामुळे मेंदूच्या कार्यक्षमतेवर परिणाम होईल, असं शास्त्रज्ञांचंही मत होतं. या पार्श्वभूमीवर कृत्रिम ऑक्सिजनशिवाय एव्हरेस्टवर चढाई करायची, हा विचारच किती धाडसी होता. पण गिर्यारोहण क्षेत्रात असं जीवावरचं धाडस करणारे, दोघे गिर्यारोहक निघाले अन् त्यांच्या या पराक्रमानं सारं जग स्तिमित झालं.

दोन बहादूर गिर्यारोहक 'रिनॉल्ड मेसनर' आणि 'पीटर हेबलर' हेच ते दोन गिर्यारोहक ! मेसनर हा तर या युगातला एक चमत्कार आहे. मेसनरचं व्यक्तिमत्त्व अतिशय कणखर आहे. ते मानवी पातळीवरचे वाटतंच नाही. पण म्हणून असं नाही की मेसनरच्या मनात कधी वैचारिक, भावनिक द्वंद्व निर्माण झालंच

एव्हरेस्ट : ऑक्सिजनशिवाय !

- उषःप्रभा पागे

नाही. अवघड साहसांना सामोरं जाताना, त्याच्या मनात वादळं निर्माण झाली पण मेसनरचं त्याबाबतचं तत्त्वज्ञानच वेगळं आहे.

पीटर हेबलर आणि रिनाल्ड मेसनरनं १९७८ साली, जर्मन मोहिमेतून एव्हरेस्टचं शिखर, ऑक्सिजनशिवाय प्रथमच सर केलं. दोघांनीही आपले अपूर्व असे या धाडसाचे अनुभव पुस्तकात शब्दबद्ध केले आहेत. दोघांनी केलेलं धाडस एकच, पण त्याकडे पाहण्याची दोघांचीही दृष्टी आणि तत्त्वज्ञान किती वेगळं आहे. तेनसिंग-हिलरी पहिल्यांदा एव्हरेस्टवर चढले आणि हेबलर- मेसनरनं यांनीही ऑक्सिजनशिवाय पहिल्यांदाच एव्हरेस्टवर पाऊल ठेवलं. दोघांच्याही प्रयत्नात एक साम्य होतं. हे धाडस जमेल की नाही, याबाबत दोन्ही प्रयत्नात शंका होती. दोन्ही प्रयत्न म्हणजे अनोख्या प्रांतात टाकलेली उडी होती.

धाडसातील यशाबद्दल संदेह हेबलर म्हणतो - आमच्या या धाडसाबद्दल आम्ही आधी फार जपून बोलायचो; कारण हे आम्ही करू शकू, अशी प्रथम आमची आम्हालाच खात्री नव्हती. ऑक्सिजनशिवाय चढणे शक्य नाही, असं आम्हाला वाटलं असतं तर आम्ही ताबडतोब प्रयत्न सोडून दिला असता. जीव धोक्यात घालून किंवा मेंदूवर परिणाम करून घेऊन, त्या मोबदल्यात आम्हाला हा धोका पत्करायचा नव्हता.

पीटर आणि रिनाल्ड या दोघांनी मिळून हा प्रयत्न करायचा ठरविला.

कारण गिर्यारोहणाकडे बघण्याची या दोघांची दृष्टी इतरांपेक्षा वेगळी होती. भरपूर तांत्रिक साधनसामुग्रीचा उपयोग करून, पर्वतावर हल्ला करणं दोघांनाही पसंत नव्हतं. पर्वताचा मान राखून आणि स्वतःच्या स्वाभाविक मर्यादा वाढवून, स्वतःच्या शारीरिक क्षमतेच्या जोरावरच अन् मानसिक ताकदीच्या बळावरच पर्वतशिखरं काबीज करायची, हाच दोघांचाही आदर्श होता. मेसनरला हेबलरच्या रूपानं अनुरूप जोडीदार मिळाला. दोघांनी अत्यंत कुशल गिर्यारोहक होते. पर्वतावरील अवघड चढाईमध्ये दोघांची मनं आणि विचार यामध्ये पूर्ण समरसता असायची. मात्र गिर्यारोहण मोहिमांतून पूर्वी आलेल्या काही अनुभवांमुळे मेसनर अस्वस्थ असे आणि सतत काहीतरी नावीन्याच्या शोधात असे. एव्हरेस्ट-वरील मोहिमेचा त्यानं ध्यास घेतला, तो त्याच्या अस्वस्थ व सतत नावीन्याच्या वृत्तीमुळेच.

दोघांचे जुळलेले सूर हेबलर आणि रिनाल्डनं अनेक अवघड पर्वतशिखरं एकमेकांच्या साथीत सर केली. या मोहिमांत रिनाल्डचा आणि हेबलरचा सूर पूर्ण जुळलेला असे.

मात्र, एव्हरेस्टवर चढण्याचा हेबलर-मेसनरचा पहिला प्रयत्न वादळी, प्रतिकूल हवेमुळे फसतो आणि हेबलर ठरवतो की दुसरा प्रयत्नसुद्धा फसला तर ऑक्सिजन सिलेंडर घेऊन प्रयत्न करायचा !

द्विधा मनस्थिती -
एव्हरेस्टवरील त्यांच्या प्रयत्नांविषयी सांगताना हेबलर म्हणतो -
२ मेचा दिवस होता. हवा सुंदर

पार्श्वभूमीसम पर्वतराजी उत्तुंग, गौरांग हिमशिखरांची । हस्तिदंतावर कोरीव नक्षीची, ताशीव बिल्वरी शुभ्र स्फटिकाची ।।

आणि २ मेला दोघांनी बेसकॅम्प सोडला.

स्वच्छ होती. आता संधी चालून आली होती. आम्ही बेसकॅम्प सोडला. त्यावेळी माझी भूमिका अशी होती की जमलं तरच मी ऑक्सिजनशिवाय प्रयत्न करीन. मेसनरची मात्र भूमिका होती की शक्यतोवर मी ऑक्सिजनशिवायच शिखर गाठणार, नाहीतर शिखराचा नादच सोडणार. मोहिमेवर येण्यापूर्वी माझाही असाच निश्चय होता. पण इथं एव्हरेस्ट मोहिमेत आल्यावर कळलं आहे की आपण ठरवलंय ती गोष्ट किती कठीण आहे. ऑक्सिजनशिवाय जमणार नसेल तर ऑक्सिजन घेऊन का होईना पण जगाच्या अत्युच्च शिखरावर उभं राहावं आणि पलीकडे तिबेटमध्ये डोकवावं अशी माझी इच्छा होती ! अन् मग माझी द्विधा अवस्था झाली. मनात द्वंद्व सुरू झालं. एक मन म्हणे तू काय ठरवलं होतंस? तर दुसरं मन म्हणे काय हरकत आहे ऑक्सिजन वापरायला ? ऑक्सिजन घेऊन का होईना पण शिखर चढण्याचा मान मिळवावा, असं मला वाटू लागलं. त्यातच भर पडली ती ऑक्सिजन घेऊन शिखर चढून आलेल्या जोडीतील 'रॉबर्ट श्यूर'च्या सांगण्याची. 'साऊथ कोल'

नंतर ऑक्सिजनशिवाय एव्हरेस्ट चढायला आवश्यक तेवढा वेग मिळणार नाही, असं ठाम मत त्यानं व्यक्त केलं.

आणि पीटर हेबलरच्या मनातला संघर्ष अधिकच तीव्र झाला. पुढे तो म्हणतो - ऑक्सिजन न वापरल्यानं हाता-पायांच्या बोटांना जर हिमदंश झाला असता तर 'माऊंटन गार्ड' म्हणून माझा व्यवसाय मला करताच आला नसता. माझं कुटुंब - माझी पत्नी माझी मुलगी - माझ्यावर अवलंबून होती. माझं काही बरं वाईट झालं असतं तर माझा भविष्यकाळच उद्ध्वस्त झाला असता. माझ्या पत्नीनं बजावलं होतं की धोका पत्करू नको. सहीसलामत घरी ये. त्यातच यश आहे. पण मग लोकांची निर्भत्सना मला सहन करावी लागली असती. खरंतर या घटकेला परत फिरणं, याला फार मोठं धैर्य लागतं. ते धैर्य मी दाखविलं असतं. पण लोकांच्या निर्भत्सनेला कसं तोंड द्यायचं ? आणि माझ्या साथीवर अवलंबून असलेल्या माझ्या जोडीदाराचं, मेसनरचं काय होईल ? त्याला साथ कोण करील ? केवळ माझ्यामुळे त्याच्याही महत्त्वाकांक्षेवर पाणी पडणार का ? परंतु मला खात्री होती की 'मेसनर' मला नक्की समजून घेईल आणि त्यामुळं आमच्या मैत्रीतही बाधा येणार नाही. अन् पीटरनं मेसनरला विचारलं की "मी माघार घेतली तर तू काय करशील?" 'मेसनर'नं त्याला उत्तर दिलं "मी प्रयत्न करणार एवढं नक्की." त्याच्या आवाजात निराशा, अवहेलना नव्हती.

निश्चय ठरला.

दुसऱ्या जोडीतील बुल नावाच्या व्यक्तीला जोडीला येतील का ? विचारले तर त्याने उलटे पीटरलाच ऐकविले की "आधी एवढी जाहिरात कशाला केली की ऑक्सिजनशिवाय जाणार आणि आता का मागे हटतोस?

" आणि 'बुल' ची ही प्रतिक्रिया एखाद्या जालीम मात्रेप्रमाणे लागू पडली. "माझ्या मनातलं द्वंद्व मिटलं. संघर्ष थांबला. आंधळा संताप माझ्या मनात खदखदू लागला." मग मात्र मेसनरला त्याने बरोबर येत असल्याचे सांगितले. दुसऱ्याच दिवशी ७ मे ला पीटर आणि मेसनर 'साउथ कोल'ला पोचले. दुसऱ्या दिवशी त्यांना आणखी ८४८ मीटर चढून 'समीट' करायचे होते. ८ मे - पीटर म्हणतो- खरंतर मी या विरळ हवेत दमलो होतो. मंदपणा आला होता. पण मनातल्या सगळ्या शंका मात्र मिटल्या होत्या. आता माझं सारं लक्ष सर्वोच्च शिखराकडे नेणाऱ्या मार्गातील अडथळ्यांवर केंद्रित झालं होतं. पुढचं पाऊल, पुढच्या पकडी, यांत्रिकपणे मी चढत होतो. एव्हरेस्टकडे आपण चाललोय, हे भानच मला राहिलं नव्हतं. एकच जाणीव होती. पुढचं पाऊल टाकायचं मग त्यापुढचं ! अन् मग ताबडतोब इथून मागे परतायचं. हवा विरळ होत चालली होती. श्वासाला त्रास होत होता. पाठीवर थोडफार सामानही होतं आणि मेसनरजवळ तर शिवाय 'रोप'ही होता. आम्ही दोघं याक्षणी एकमेकांच्या अतिशय जवळ होतो. आम्ही दोघंही एकाकी होतो. म्हणूनच त्याक्षणी एकमेकांच्या जास्ती जवळ होतो आम्ही ! विरळ वातावरणामुळे अतिनील किरणं तीव्रतेनं भाजून काढीत होती. ८७०० मीटरवर आम्ही पोचलो होतो. मेंदूच्या कार्यक्षमतेवर इतक्या उंचीमुळे अनिष्ट परिणाम व्हायची शक्यता असते. निर्णयक्षमता, विचारशक्ती या उंचीवर काहीशी बोथट होते. अंतःप्रेरणाही काहीशी मंद होते - हा क्रूर पर्वत आपला मित्र होईल, असा एक त्याविषयी समंजस भाव माझ्या मनात निर्माण झाला. मेंदू हलका तरल वाटू

क्षणभरही वळून, नाही पाहिले मी मागे । काय राहिले तिथेच? काय आले मजसंगे।

लागला. याचवेळी जगणं आणि मरणं यातील सीमारेषा अगदी अंधुक, तरल अशी होते. ती सीमारेषा ओलांडून आपण मृत्यूच्या प्रांतात प्रवेश केलाय, असं मला वाटू लागलं. केवळ नशिबामुळेच मी त्या प्रांतातून परतू शकलो !

पुन्हा असा धोका पत्करायचा नाही, अशा रितीनं आयुष्याचा जुगार मांडायचा नाही, असं मी ठरवले. आम्ही एव्हरेस्टवर विजय मिळवला नव्हता. एव्हरेस्टनं आम्हाला चढू दिलं होतं, आमचं येणं खपवून घेतलं एवढंच ! या चढाईत चढणाऱ्या 'मी' पासून आतला 'मी' बाजूला होऊन पाहात होतो न् जणू कोणी दुसरीच व्यक्ती माझ्याऐवजी चढत होती ! माझ्या हाताला क्रॅम्प आला अन् माझ्या अस्तित्वाची मला जाणीव झाली. मी देवाची करुणा भाकली - देवा मला शिखरावर पोचव. तेवढी ताकद मला दे ! मला तिथून जिवंत खाली आण ! हाता-पायावर रांगत चढत, देवाला आवळत मी वर गेलो... अन् मी शिखरावर होतो !! मी मेसनरला मिठीच मारली. आम्ही रडलो, बोलायला अडखळलो, डोळ्यांतून ओघळलेले अश्रू माझ्या गालावर गोठून गेले अन् मग काहीतरी गमावल्यासारखं, आपण रिते झाल्यासारखं वाटू लागलं. मग माझ्या परिचीत जगाकडे परतायची प्रचंड ओढ मला लागली. आपल्याला जगायचंय - पुन्हा कक्षेत परतायचंय, या भावनेनं माझा ताबा घेतला अन् मेसनरसाठीही न थांबता मी पळत सुटलो. शक्य तिथं खाली उड्या मारीत राहिलो. माझा वेग मला आवरता आला नाही. मग मी कोलांटी उडी घेतली. त्यात माझी आईस अॅक्स सुटून दूर जाऊन पडली, गॉगल्स पडले - उजव्या ढोपराला मार बसला. कपाळाला जखम झाली अन् मी 'साऊथ कोल'

रिनॉल्ड मेसनर

कॅम्प वर परतलो.

बाह्य उपाधीची गरज पीटरनं आपल्या मनोवृत्तीची तुलना 'मेसनर'शी केली आहे. तो म्हणतो देवाची प्रार्थना केल्यामुळं मला सामर्थ्य मिळतं. मेसनरला मात्र याची गंमतच वाटते. कोणत्याच बाह्य उपाधीवर तो अवलंबून नाही. स्वतःवर त्याचा जबरदस्त विश्वास आहे. अत्यंत 'स्वतंत्र', 'स्वयंभू' असा मेसनर म्हणजे एक रहस्य आहे, असंच पीटरला वाटतं.

साहस मेसनरच्या रक्तातच सर्वस्व मिळवण्यासाठी सर्वस्व पणाला लावणारं असं 'मेसनर'चं स्वयंभू व्यक्तिमत्त्व आहे. प्रतिकूल परिस्थितीत तो कधीच नामोहरम होत नाही. बघूया करून जमतंय का, असं म्हणून तो एकटाच अवघड चढाया करतो. त्याला मुक्तपणे चढायला आवडतं. शक्य तिथं 'दोर' घ्यायचं सुद्धा तो टाळतो. संकटांपासून तो सावध राहातो. त्याच्या चढण्याचं रहस्य म्हणजे 'वेग'. त्याची वेगवान मुसंडी ! असं विश्लेषण स्वतः मेसनरने केले आहे. "मला उंच उंच चढायला आवडतं याच कारण त्यामुळे मी माझ्यातच डोकावून पाहू शकतो. पर्वतांना जिंकणं हा माझा हेतू नसतो. साहस मी ओढवून घेतो, याचं कारण माझ्यातला भिन्नेपणा, कुशंका आणि माझ्या अंतर्मनातील भावनांना मी त्यामुळे जाणू शकतो. एव्हरेस्टच्या महानतेची,

भव्यतेची जाणीव आपल्या मर्यादामधून करून घेणं, मला अभिप्रेत आहे. आता एव्हरेस्ट मोहिमेत मी आलो आहे, आता ते माझं स्वप्न राहिलेलं नाही.

आता ती एक क्रीडाच झाली आहे." स्वतःच घेतलेली स्वतःची कसोटी एव्हरेस्टसारख्या कस पाहणाऱ्या मोहिमांतून मी माझ्या जास्त जवळ येतो. माझ्यातील दुबळेपणा आणि सामर्थ्य याचा मला नव्यानं साक्षात्कार होतो. स्वतःकडं नव्यानं बघायची दृष्टी मला मिळते, पण हेच जर मी कृत्रिम साधनाचा उपयोग केला तर पर्वतशिखरांच्या अडचणी खऱ्या स्वरूपात मला जाणवणारच नाहीत. माझ्या नैसर्गिक कुवतीनिशी मी पर्वत चढतो तेव्हा मला त्याच्या खऱ्या, स्वाभाविक नैसर्गिक रूपाचा साक्षात्कार होतो. त्याचा नैसर्गिक विरोध आणि त्याविरुद्ध फक्त माझी शारीरिक कुवत, अशी जुगलबंदी रंगायला हवी.

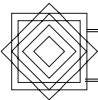
स्वप्नाळूपणा नाही

मेसनर स्वप्नाळू किंवा अवास्तव आशावादी नाही. मोहिमेच्या नेत्यानं त्याला विचारलं की "अशा चढण्यानं तुला काही बरवाईट झालं तर !" मेसनरनं ताडकन त्याला सांगितलं की "मला तिथल्यातिथं 'गाडून' टाका."

मेसनर म्हणतो की गिर्यारोहण फक्त माझ्या आईसाठी मी सोडू शकलो असतो. परंतु तिनं मला परावृत्त करायचा प्रयत्न केलाच नसता, हे मला ठाऊक आहे. तिनंच मला समजून घेतलं आहे. मी एकटा असतो तेव्हा मला तिचा फार आधार वाटतो. आणि मला मृत्यूचंही भय वाटत नाही.

संकटे, अडचणीतूनच यश

पीटर आणि मेसनर वरच्या कॅंपला असताना प्रचंड वादळात अडकून पडतात. या वादळांची मेसनरला

दिव्य दृश्य जे माझ्यापुढती थाटे पाहानि ते मज श्रमदेवीचा साक्षात्कारच वाटे ।

भीती वाटत नाही. परंतु वादळ थोडं शमल्यानंतर दुसऱ्या सुरक्षित टेंटमध्ये मेसनर जातो आणि वादळवाऱ्याला तोंड देऊन टेन्ट टिकून राहतो. एव्हरेस्ट चढण्याची आपली कल्पना मेसनरला फार अशक्य, मूर्खपणाची वाटू लागते. एव्हरेस्ट चढाईतील प्रत्येक संकट, प्रत्येक अडचण, या सर्वांचा एव्हरेस्ट चढाईतील यशामध्ये फार मोठा वाटा आहे, असं त्याला वाटतं. दोन दिवस उंचावरील वादळ- वाऱ्याला तोंड देऊन विश्रांतीसाठी 'मेसनर' खालच्या कॅम्पवर येतो. खालच्या कॅम्पवरील बाकीचे सदस्य त्याच्याबद्दल, त्यानं झेललेल्या संकटाबद्दल सहानुभूति व्यक्त करीत नाहीत, म्हणून 'मेसनर'ला फार बरे वाटते. 'पीटर' माझ्याबरोबर ऑक्सिजनशिवाय आला नसता तरी मला चाललं असतं. ऑक्सिजन बरोबर घेऊन चढणारा कोणीही साथीदार मला नको होता. एव्हरेस्ट जसा आहे तसा मला तो भावायला हवा होता. खऱ्या स्वरूपात मला तो भेटायला हवा होता. कोणत्याही कृत्रिम साधनानं हे साधलं नसतं. पीटर आणि मी सावधगिरीनं चढत होतो. हवा इतकी

विरळ होती की बोलणंही कठीण होतं.

शिखराच्या अलीकडील खाचेमध्ये

आम्ही पोहोचलो होतो. फार दमलो होतो. आईस अॅक्सच्या आधारावर झुकलो होतो. आम्हाला दोघांनाही एकमेकांबद्दल पूर्ण विश्वास होता. आम्ही दोघेही स्वतंत्र चढत असलो तरी दोघांच्या सहअस्तित्वाची मनात पूर्ण जाण होती. पीटर निष्काळजीपणा करणार नाही, याची मला पूर्ण खात्री होती आणि त्याला माझी श्वास घेणं हे महाकठीण कर्म वाटत होतं. माझं मन बधीर झालं होतं. यांत्रिकपणे मी वर चढत होतो. एकच जाणीव जागृत होती. ज्या बिंदूपाशी सगळे मार्ग येऊन मिळतात, तिथं आपल्याला पोहोचायचं आहे. मेंदूही बधीर झाला. पण आत आत कोणीतरी जागं आहे. 'ते'च निर्णय घेतंय ! अन् म्हणून मी पुढं जात राहतोय. माझं मन काम करेनासं झालंय, पण आत्मा अधिक सजग झाला आहे. त्याला तिथं सर्वोच्च बिंदूला पोहोचायचं आहे आणि मी तिथं पोहोचतो ! अन् बसकण मारतो. मला कमालीचं निवांत वाटतंय ! माझा आत्मा जणू माझ्या शरीरातून बाहेर पडून शिखरावर विहार करतोय. माझ्यातलं अपूर्ण पूर्ण' झालंय, असं मला वाटतंय.

सर्वोच्च स्थान हेच आश्रयस्थान

सर्वोच्च स्थानच आपलं

आश्रयस्थान, विश्रांतीस्थान आहे, असं

मला वाटतंय. तशी आधी माझी अपेक्षा नव्हती अन् अनपेक्षितपणे आधार गवसल्यासारखं मला वाटलं ! आपण फार काही पराक्रम केलाय, आपण जिंकली, आपलं सामर्थ्य केवढं आहे, अशी कोणतीच भावना मला वाटली नाही. वाटली ती माझ्या साथीदाराविषयीची कृतज्ञता! माझ्यातली विचारशक्ती लुप्त झाली होती आणि भावनेचा उद्रेक झाला होता. पीटर परतू लागला, पण मला परतावंसंच वाटत नव्हतं! जणूकाही परत उतरणं, हा मोहिमेचा भाग नव्हताच. परतायचा विचारच मला इतका वेळ शिवला नव्हता आणि माझ्या इच्छेविरुद्ध मी मागे वळतो. दुःखानं, नाईलाजानं अन् मग प्रचंड रितेपणाची भावना मला वेढून टाकते. ही भावना फार क्लेशदायक आहे. काहीतरी मौल्यवान कायमचं गमावलंय, असं मला वाटतं. माझं दीर्घकाळ जपलेलं स्वप्न संपलं होतं. एकेकाळचं स्वप्न असलेल्या, एव्हरेस्टच्या सर्वोच्च शिखराकडे शेवटचं पाहून, मी जड अंतःकरणानं खाली उतरू लागलो !

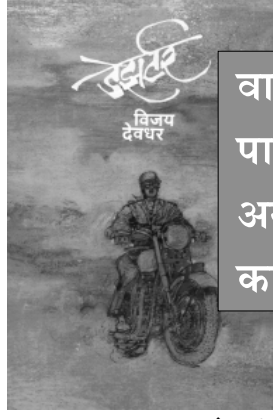
***

- उषःप्रभा पागे

'सम्राज्ञी' ५८, कोथरुड, पुणे ३८

अचानक अंधारलेले
आकाश एकदम दीप्तिमान झाले.
सुमारे अर्धा डझन पॅरॅशूट
फ्लेअर्स, आकाशात फेकल्या
गेल्या होत्या. त्यांच्या झगझगीत
प्रकाशामुळे दिवस असल्याप्रमाणे
आकाश उजळून निघाले. स्फोटक
दारूच्या साठ्यात एखादी
ठिणगी पडावी, त्याप्रमाणे
विमानविरोधी तोफा धडधडू
लागल्या. जणू पृथ्वी दुभंगून तिचे
दोन तुकडे व्हावेत, तसा प्रचंड
विस्फोट झाला. इमारतींच्या
भिंती डळमळल्या. दगडविटांचा
नि प्लॅस्टरच्या ढलप्यांचा पाऊस
पडला. घुसमटून टाकणाऱ्या
धुळीचे गर्द लोट वर उसळले.
देर्नावरील हवाईहल्ल्याचे हे वर्णन
वाचकाला खिळवून ठेवते. पण
“डेझर्टर” या पुस्तकाचा नायक
गंधर ब्रान्हमान हा हे युद्ध, एका
ट्रकखाली शिरून अनुभवत
होता.

साहसे वेगवेगळ्या प्रकारची
असतात. अनेकांना ही साहसाची
ओढ आतूनच असते. मग
कोणाला अत्यंत उंच व चढाई
करायला दुर्गम असे एव्हरेस्ट
शिखर खुणावते तर कोणाला
अथांग समुद्राच्या लाटांवर स्वार
होऊन जगाच्या सफरीवर जावेसे
वाटते. एखाद्याला वेगाचे आकर्षण
असते तर एखाद्याला बलूनमधून
जगप्रवास करावासा वाटतो. ही
झाली हौस म्हणून केलेली साहसे.
पण काही साहसे अशी असतात,
की जी परिस्थिती माणसाला
करायला लावते. असेच
एक साहस केले गंधर

वाचलेच पाहिजे असे काही

- अंजली नानल

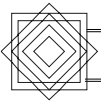
ब्रान्हमान याने गंधर हा
रोमेलच्या एकविसाव्या पॅझर
डिव्हिजनमध्ये कुरियर म्हणून
काम करत होता. तेथून तो
निसटला. सहारासारखा
जीवघेणा अथांग वालुकामय
प्रदेश ओलांडून, त्याला
आफ्रिकेच्या पश्चिम किनाऱ्यावर
पोहोचायचे होते. हा प्रवास
थोडाथोडाका नव्हे तर ३०००
मैलांचा तर होताच; पण पकडले
जाण्याची टांगती तलवार सतत
त्याच्या डोक्यावर होती.

गंधरचे वडीलही सैन्यातून
निवृत्त झालेले होते. त्यांनी बरीच
शौर्यपदकेही मिळवलेली होती.
पहिल्या महायुद्धात तर त्यांनी
आपला पायही गमावला होता.
अशा साहसी वडिलांकडून प्रेरणा
घेऊन व आपणही असे शौर्य
गाजवावेसे वाटून, गंधर सैन्यात
भरती झाला. एक दिवस
कामासाठी तो आपल्या चिलखती
गाडीतून कासबियांकाला जात
असताना, अगदी अचानक
काहीही कल्पना नसताना ब्रिटीश
चिलखती गाड्या त्याच्यावर हल्ला
करतात. त्याच्यावर गोळ्यांचा
पाऊस पडतो. सुदैवाने कसाबसा
जीव वाचवून, तो आपल्या
तळावर परततो. तळावर
आल्यावर आपल्या पाच

मित्रांपैकी जोसेफ नावाचा मित्र
सोडून, इतर मित्र मारले गेल्याचे
ऐकून गंधर सुन्न होतो. त्यातच
त्याच्या घरून आलेली दोन
पत्रे, जोसेफ त्याला देतो.
त्यातले पहिले पत्र त्याच्या
आईचे असते. पत्र वाचून
गंधरला प्रचंड धक्का बसतो.
त्याच्या वडिलांना कॉन्सेन्ट्रेशन
कॅम्पमध्ये, फासावर चढवल्याची
बातमी, आईने अतिशय दुःखाने
कळवलेली असते.

काही काळ गंधर सुन्न होतो.
त्याच्या सर्व संवेदना थिजल्या-
सारख्या होतात एक अन् ओठ
आवळून काही क्षण गप्प
राहिल्यावर, एखादी वीज चमकावी
त्याप्रमाणे त्याच्या मनात विचार
चमकतो. मी हा तळ सोडणार -
इथून पळून जाणार, आज रात्रीच.
होय मी सैन्यातून पळून जाणार.
पहिल्या महायुद्धात माझे वडील
देशासाठी लढले. एवढेच नव्हे तर
त्यांनी आपला पायही गमावला.
असं असताना त्यांनी माझ्या
वडिलांना फासावर चढवले ?
त्यांचा काहीही दोष नसताना. बस
ठरलं. यांच्यासाठी आपण जीव
पणाला लावायचा नाही. इथून
गंधरचा पळून जायचा निर्णय
ठरतो. त्याच्या या साहसात,
त्याचा प्रिय मित्र जोसेफही
सहभागी होतो. त्याच्या साथीने
गंधर तळावरून कसा निसटतो,
त्याचा थरारक घटनापट
डेझर्टमध्ये आहे.

गंधर व जोसेफ यांनी झटपट
घेतलेला पळून जाण्याचा निर्णय,
तळावरून केलेले सफाईदार
पलायन, वाटेतले अनुभव,

झुंज घेता संकटाशी, अर्धपोटी वा उपाशी । लाभता संतोष जीवा, तोच होई मार्गदर्शी ।।

इंधन व शिधासामग्रीची तजवीज करताना त्यांना कराव्या लागणाऱ्या खटपटी, याचे अगदी त्यांच्या प्रवासासारखेच वेगवान वर्णन, या पुस्तकात आहे.

ते दोघे पळून जात असताना त्यांच्यावर हवाईहल्ला होतो व त्यातच जोसेफचा हृदयद्रावक मृत्यू होतो. त्याचे वर्णन वाचकाला हेलवून सोडते ते असे -

“विमानाचा घोंगाणा दूरदूर जात नाहीसा झाला. जितक्या झपाट्यानं शांततेचा भंग झाला होता तितक्या झपाट्यानं ती पुन्हा पसरली. मी डोके उचलून वर पाहिले. मग मी सभोवताली जोसेफला शोधू लागलो. पण तो कुठेही दिसत नव्हता आणि त्याची मोटारसायकलही वाळवंटामधून मी रस्त्यापर्यंत चालत गेलो. हा गेला तरी कुठे ? मी स्वतःशीच पुटपटलो. ‘एऽऽ जोसेफ’ मी मोठ्याने ओरडलो. अचानक मला धोक्याची भावना झाली. ‘जोसेफ’ मी मोठ्यांदा ओरडलो आणि वेड्यासारखा भिरभिर चौफेर पाहू लागलो अन् अचानक खडकाआडून बुटाची एक जोडी बाहेर डोकावत असलेली मला दिसली. विद्युतवेगाने झेप टाकतच मी तेथे पोहोचलो आणि तिथलं दृष्य पाहिल्यानंतर मी डोळे मिटून घेतले. दोन्ही तळहातांनी माझा चेहरा झाकून घेतला. माझा कंठ दाटून आला. माझ्या साऱ्या शरीराला कंप सुटला. मी नखशिखान्त थरारलो. मी समोर पाहिलं. जोसेफचा चेहरा अथवा डोकं, असं फारसं शिल्लकच राहिलेलं नव्हतं. फक्त अर्धा

चेहराच काय तो दिसत होता. बाकीचा भाग रक्ताळलेला होता. रक्तामासाचा नि तंतूचा गोळा. अतिशय भयानक असं ते दृष्य होतं. ‘जोसेफऽऽ’ डोळ्यातून अश्रू ओघळावा तसं त्याचं नाव माझ्या तोंडून बाहेर पडलं. माझ्या मित्राचा मृत्यू झाला होता अन् मी आता एकटा उरलो होतो.”

त्यानंतर गंधरला पुढे एकट्यानेच सर्व संकटांना तोंड द्यायचे असते. तरीही खचून न जाता, गंधर एका ठिकाणाहून दुसरीकडे जात राहतो. तोपर्यंत ते दोघे पळाल्याची बातमी सर्व तळांवर पोहोचलेली असते. पोलिस त्यांच्या मागावर असतात. त्याला पाहणारे कोणी चटकन त्याला ओळखेल, ही भीती असते आणि एकदा तो सापडल्यावर त्याची गय केली जाणार नाही, याची त्याला पूर्ण खात्री असते.

असाच एकदा लपूनछपून जात असताना तो जेथे आश्रय घेतो, तेथेच जर्मन सैनिक त्याच्याबद्दलच चौकशी करत असतात. भीतीने त्याच्या अंगावर सरकन काटा उभा राहातो.

अशा अनेक संकटातून व बिकट परिस्थितीतही न डगमगता गंधर जे धाडस दाखवतो, ते वाचकाला थक्क करणारे आहे. कारण आता सर्वजणच त्याचे शत्रू असतात. अशा स्थितीत कधी लपतछपत तर कधी वेशांतर करून तर कधी दैवावर भरोसा ठेवून ज्या बेधडकपणे तो जातो त्याला तोड नाही. अनेकांना गोळ्या घालून तर कधी बॉम्बस्फोट करून, कितीही आणीबाणीच्या

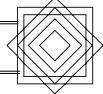
क्षणी कधीही हतबल न होणारी त्याची विजिगीषा खरोखर थक्क करणारी आहे. सळसळतं तरुण रक्त, धाडसी स्वभाव आणि अत्यंत बलवत्तर नशीब, या साऱ्या शिदोरीवर गंधरचा संघर्ष अखेरपर्यंत चालूच राहिला. कित्येक संकटं त्याच्यावर कोसळली. प्रस्तुत पुस्तकातले प्रत्येक प्रकरण म्हणजे गंधरचे एकेक स्वतंत्र साहस आहे.

असे हे धाडसी पलायन. शब्द परस्पर विरोधी वाटले तरी खरोखर हे पुस्तक अतिशय सुंदर आहे. त्याच्या कथानकाला म्हणण्यापेक्षा त्याच्या अनुभवांना एक गती आहे. ते एकामागून एक त्याच्यावर कोसळत जातात. या साऱ्या प्रवासात दैवाने गंधरला दिलेली साथ मात्र विलक्षण आहे. भाषा साधी, सोपी व जिवंत आहे. गंधरचे पुढे काय झाले ? त्याची सुटका झाली का ? अशा किती विलक्षण प्रसंगाना त्याला पुढे तोंड द्यावे लागले ? हे सगळे ‘डेझर्टर’ या पुस्तकातूनच वाचण्यासारखे आहे. पुस्तक वाचायला सुरुवात केल्यावर खाली ठेववत नाही. त्याच्या साऱ्या साहसयात्रेत वाचक खेचला जातो. असे हे रोमांचक पुस्तक प्रत्येकाने जरूर वाचावे.

‘आय डेझर्टॅड रोमेल’ या गंधर ब्रान्हमान यांच्या मूळ पुस्तकाचा अनुवाद-विजय देवधर किंमत - रु.२००/- चंद्रकला प्रकाशन

***

- सौ. अंजली नानल
‘जीवनलाभ’ ५५९,
शिवाजीनगर, पुणे ५

१२ मे ची रात्र ! 'ईस्टर संडे' होता तो. कॅनडाच्या मूस नदी क्षेत्रातील, नोवा स्कॉटिया येथील सोन्याच्या खाणीचा प्रदेश. चक्रव्यूहासारखे बोगदे आणि दमट, ओलसर हवामान असलेल्या त्या खाणीत ३० वर्षांचा हर्मन मॅगिल, ५२ वर्षांचा डेव्हिड रॉबर्टसन आणि त्याच खाणीतील टाईमकीपर अलफ्रेड स्कॅडिंग, असे तिघे उतरत होते. पहिले दोघेजण कॅदिलाच्या उजेडात खाणीतील दगडांच्या कपच्या काढून, नमुने गोळा करीत होते. तेवढ्यात स्कॅडिंगला खडकांच्या गडगडाटाचा आवाज आला. दगड कोसळत असल्यासारखा हा आवाज बराच वेळ येतच राहिला.

मोकळ्या राहिलेल्या बोगद्यातून ते बाहेर पडण्याचा प्रयत्न करेपर्यंत रात्रीचे ११ वाजून गेले. परंतु पुढे सरकता सरकता त्यांच्या लक्षात आले की आपल्या बोगद्यावर जणूकाही सारे जगच कोसळून पडले आहे. या बोगद्यात दगडाचे मोठमोठे खांबे होते. त्यावर वरचे छत तोलून धरले गेले होते. वरच्या बाजूला खाणीचे ऑफिस होते. जवळच 'हॉईस्ट हाऊस' होते. तेथील एअर पाईपमधून वाफ जोरजोरात बाहेर येऊ लागली. सर्व बिल्डिंगला हादरा बसला. एक कामगार धावतच खाणीच्या मॅनेजरकडे जाऊन म्हणाला, "आतमध्ये तीन माणसे

'मूस परव्हर' खाणीमध्ये जिवंत समाधी

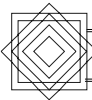
- नीलिमा करमरकर.

अडकली आहेत. बहुदा बोगद्याचे छत कोसळून खाली पडले आहे. तातडीने मदत पोहोचवायला हवी.'"

खाणीमध्ये आता जणू जीवन-मृत्यूचा खेळच सुरू झाला होता. लंडनपासून लॉस एंजिल्सपर्यंत सर्व वृत्तपत्रात ठळक बातमी प्रसिद्ध झाली. बातमी समजताच, आदल्या दिवशी खाणीत काम करणारे गोळा झाले. आपण काल रात्री काम करत असतो तर असे गाडले गेलो असतो, या विचाराने त्यांचा थरकाप झाला. काही कामगार म्हणू लागले, की काल काम करताना काही ठिकाणी वरचे दगड थोडेसे ढासळत आहेत, हे आम्हाला जाणवत होते. पण त्यातील गांभीर्य त्यावेळी लक्षात आले नाही.

खाणीत छत कोसळणे थांबल्यावर आणि लहानमोठ्या दगडांचे कोसळणे शांत झाल्यावर मोठ्या पोकळीत अडकलेले तिघेजण बाहेर पडण्याचा रस्ता शोधू लागले. खाणीत साधारणतः एक मोठा बोगदा असतो आणि त्याला

येऊन मिळणारे अनेक लहानमोठे बोगदे खोदलेले असतात. अशा एखाद्या छेदणाऱ्या बोगद्यातून बाहेर पडण्याचा रस्ता सापडेल, असे तिघांना वाटत होते. परंतु हाय रे दैवा! सर्व बोगद्यांची तोंडे कोसळलेल्या दगडांनी बंद झालेली होती. सर्वत्र डेड एंड! चालत चालत पूर्वेकडील बाजूला जवळजवळ १४० फूटावर ते आले. तिथे एका दगडी कपारीत गुहेसारखी सुरक्षित जागा वाटली. जमीन निसरडी होती आणि वरून कोठून तरी बर्फाळ पाणी टपकत होते. पाण्यापासून संरक्षणासाठी मॅगिलच्या अंगात रबरी कोट होता पण दुसऱ्या दोघांजवळ नव्हता. गुहेजवळ त्यांना डायनामाईट बॉक्स मिळाली. आतमध्ये एक लाकडी तक्तपोशी होती. तिचे तासून तुकडे करून त्यांनी एका कोरड्या

वादळ असे भरून आले, तारू भडकणार होते । लाटा अशा घेरत होत्या, काही सावरणार नव्हते ॥

दगडावर ऊबेसाठी आग निर्माण केली.

ही तिन्ही मंडळी अगदी वेगवेगळ्या स्वभावाची असल्याने, झाल्या गोष्टीबद्दलची त्यांची प्रतिक्रिया वेगवेगळी होती. एडी रॉबर्टसन हा डॉक्टर होता. पण स्वभावाने मोठा गमत्या, शरीरयष्टीने जाडजूड आणि आशावादी दृष्टिकोन ठेवणारा. त्याच्याविरुद्ध मॅगिल दुबळी शरीरयष्टी आणि निराशावादी स्वभाव. स्कॅडिंग हा शांत, शारीरिकदृष्ट्या सक्षम, शांत विचार करणारा होता.

मॅगिल म्हणाला, “या घटनेला मीच कारणीभूत आहे. कुणीकडून येथे येण्याची मला बुद्धी झाली? मीच तुम्हाला येण्यासाठी भरीस घातले” असे म्हणून तो स्वतःला दोषी ठरवू लागला. त्याने लगेच डॉक्टरला पुढचा प्रश्न विचारला, “अन्नपदार्थ न मिळाल्यास आपण उपाशीपोटी किती दिवस जिवंत राहू शकतो?” डॉ. रॉबर्टसन म्हणाले, “दोन आठवडे किंवा त्याहून जास्तसुद्धा. परमेश्वराची कृपा म्हणजे या खाणीत पाणी तरी भरपूर आहे.” जवळच एक ग्रॅनार्ईटचा कप पडला होता. त्यातून पाणी गोळा करून पिता येत होते.

तिघांसाठी जणू काही हा दगडी कैदखाना तयार झाला होता. जवळच आग पेटवली होती. त्यामुळे ओल्या दगडी भिंतींवर नाचणाऱ्या सावल्यांमुळे

भयाणता वाढली होती. पण एकच आशा होती की यातून निघणारा धूर बोगद्यातून पुढे सरकून, नंतर वर जाण्यासाठी कुठे उघडे तोंड मिळाल्यास तेथून वर जाईल व आतील तिघे जिवंत असल्याची सूचना मदत करणाऱ्या कामगारांना मिळेल.

आणि तसेच घडले. सोमवारी सकाळी हा बाहेर येणारा क्षीण धूर कोणाला तरी दिसला. तो कामगार ओरडला, “याचा अर्थ ते तिघे जिवंत आहेत.” अंदाजे ४० कामगारांनी अडकलेल्या तिघांची सुटका करण्यासाठी प्रयत्न सुरू केले होते. मुख्य बोगद्याकडे जाणारा कुठला तरी मार्ग मोकळा करता येईल का? याचा प्रयत्न चालू होता.

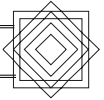
आतमध्ये खाणीत तिघेजण शरीरात ऊब राहावी, म्हणून दगडाचे मोठे तुकडे शेकोटीत तापवून त्याने अंग शेकत होते. पण अखेर ती शेकोटी पण विझली. आता वेगळाच धोका होता. पाईपलाईन मधून पाणी ठिबकत होते, त्याचे प्रमाण वाढले. कारण पाईपसुद्धा दगडाच्या भाराने वाकडातिकडा चेपला गेला होता.

सोमवारी, दुसऱ्या खाणीतील

आणखी कुमक कामासाठी आली. ‘जॅक’ या खाण इन्स्पेक्टरने सूत्रे हातात घेतली. वापरात नसलेला एक छोटा बोगदा मोकळा करण्याच्या प्रयत्नाला ते लागले. हा बोगदा ‘डबर’ भरून ठेवलेला व वापरात नसल्याने बाजूला पडलेला होता. तसेच दुसऱ्या एका गटाने वरून कठीण अशा पत्थरांमधून थेट आतमध्ये ड्रिलिंग मशीनच्या साहाय्याने वरून खाली भोक पाडण्यास सुरुवात केली.

खाणीबाहेरच्या जगात प्रचंड खळबळ माजली होती. तिघा गाडल्या गेलेल्यांच्या पत्नी, या खाणीच्या ऑफिसात दाखल झाल्या होत्या. ४० टनाची क्रेन आणली गेली. असंख्य ट्रॅक्टर, ट्रॅक्स वगैरे वाहने मदत पथकाच्या दिमतीस होती. जवळच्या प्रदेशात कोळशाची खाण होती. तेथील खोदाई कामगार स्वेच्छेने दाखल झाले. त्यांना कोणताही मोबदला नको होता. परंतु इतके करूनही आत्तापर्यंतची प्रगती म्हणजे ९ मीटर खालपर्यंत खोदकाम झाले होते. मदत पथकाच्या कामाला

दूरचाही दीप नाही, सारीकडे काळोख आहे । अंतरंगी त्यांतहि पण, ओळखीचा प्रकाश आहे ।।

गती यावी म्हणून, हिऱ्याचे टोक असलेले ड्रिलिंग मशीन वापरत असलेले पथक आले. परंतु एक एक दिवस पुढे सरकत होता आणि बाहेरचे लोक म्हणू लागले होते की, आता हे लोक जिवंत राहणे कठीणच आहे.

गाडल्या गेलेल्यांना दिलासा म्हणजे ड्रिलिंग मशीनच्या साहाय्याने चाललेल्या कामाचा आवाज त्यांच्यापर्यंत पोहोचत होता. म्हणजे वरून जोरदार प्रयत्न चालू होते पण आता तीन दिवसांनी वेगळेच संकट उद्भवले. इंधन संपल्याने कंदिल विझून गेले. सर्वत्र काळ्याकुट्ट अंधाराचे साम्राज्य. आता भीतीने आणि थंडीने थरकाप होऊ लागला. मॅगिलच्या पोटातून जीवघेण्या कळा सुरू झाल्या. शारीरिक क्षमता कमी होऊ लागली. कोणाच्याही पोटात पाण्याशिवाय काहीच नव्हते.

गुरुवारी पहाटे बिली बेल हा तज्ज्ञ एका खाण इंजिनअरबरोबर येऊन दाखल झाला. कॉडल्या गेलेल्या मंडळींचे नेमके स्थान शोधून काढणे हे त्याचे काम होते. ड्रिलिंग मशीनच्या साहाय्याने एका विशिष्ट जागी ते खाली खाली जाऊ लागले. हे काम करणे म्हणजे अंधारात तीर मारण्यासारखेच होते. चोवीस तास अखंड प्रयत्न करून, हिऱ्याचे ड्रिलिंग मशीन फक्त १८ मीटर खाली जाऊन पोचले होते. खडक अतिशय कठीण

होते. त्यांचा छेद घेऊन खाली खोल खोल जाणे त्याहून दुरापास्त.

कॉफीचा मग जमेल तेव्हा हातात घेऊन, क्वचित एखाद्या सॅडविचवर वेळ निभाऊन नेऊन सर्व कामगारांचे काम सुरू होते. अखेर मुख्य बोगद्यापर्यंत जाऊन ड्रिलिंग मशीन धडकले. आत सोडलेल्या पाईपला बिलीने कान लावला. खळखळत्या पाण्याचा आवाज आला. आतमध्ये बॅटरीतून प्रकाश सोडण्याचा प्रयत्न झाला. परंतु काही प्रतिसाद मिळाला नाही. आतील पाण्याची पातळी वाढत जाऊन काही वेगळेच संकट आत उभे राहिल किंवा काय अशी आशंका निर्माण झाली. रात्री ९ वाजण्याच्या सुमारास सर्वांच्या आशा मावळल्या गेल्या. तिघांपैकी दोघांच्या बायका निराशेच्या गर्तेत जाऊन, घरी जाण्यास निघाल्या.

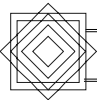
पण बिली बेल मागे हटला नाही. तो म्हणाला, “मी इथेच बसून प्रयत्न करत राहणार.”

बिलीच्या डोक्यात एक वेगळीच कल्पना तरळत होती आणि ती प्रत्यक्षात सुद्धा आणली गेली. ड्रिलिंग रॉडच्या एका टोकाला वाफेची शिट्टी बसवली आणि दुसऱ्या बाजूने एअर कॉंप्रेसर. त्यामुळे अशाप्रकारे अखंड ती शिट्टी वाजू लागली.

इकडे खाणीत मॅगिल छातीत येणाऱ्या कळांनी त्रस्त झाला होता. तो एडी रॉबर्टसनच्या

खांद्याच्या आधाराने बसला होता. त्याला ‘न्यूमोनिया’ झाला असावा, असे डॉक्टर रॉबर्टसनला वाटले. पण आता त्यांच्यापर्यंत वाफेच्या शिट्टीचा आवाज पोहोचला. रात्री सव्वा बाराच्या सुमारास बिली बेल, ड्रिलिंग रॉडजवळ उभा असताना, त्याला पाईपवर आतून कोणीतरी रॅस्प, रॅस्प, रॅस्प अशा ठेक्यात आवाज देत असल्याचे जाणवले. बिलीने आनंदाने उडीच मारली. अरे देवा ! ही सर्व मंडळी इथेच आहेत तर बिलीने पाईपजवळ तोंड नेले आणि ओरडून विचारले, “हॅलो, तुम्ही सर्वजण कसे आहात ?” आतून क्षीण आवाज आला, “आम्ही तिघे जिवंत आहोत.” वाऱ्यासारखी ही वार्ता सर्वत्र पसरली. दुसऱ्या दिवशीची वर्तमानपत्राची हेडलाईन होती, “मूस रिव्हर खाणीत गाडले गेलेले तिघेजण अजूनही जिवंत.”

आता बिली बेल चिखलात ठाण मांडूनच बसला. आपापल्या घरी निराशेने जायला निघालेल्या तिघांच्या बायका, आशा पल्लवीत होऊन पुन्हा उलटचा फिरल्या. आता ‘पाईप लाईन’ हेच सर्वांचे ‘लक्ष्य’होते. गाडल्या गेलेल्यांना धीर धरण्याचा दिलासा वरून दिला गेला. पाईपमधून मेणबत्ती, काडेपेटी, चॉकलेट्स, पोटात घेण्याच्या पावडरी पाठवल्या गेल्या. हा सर्व पुरवठा झाल्यावर, नंतर पाईपमधून गरम

दिशा दिशा झाल्या कुंद, स्तब्ध सारा आसमंत । तोच कुटूनशी कानी आली कोणाची ही धून ।।

सूप पाठवण्याचा प्रयत्न झाला. पण परिणाम असा झाला की गार पडलेल्या पाईपमधून सूप पाठवताना ते पाईपमध्ये गोठले गेले आणि पाईप तुंबला गेला. पुन्हा काँप्रेसरच्या साहाय्याने तो साफ केला गेला. खाणीत हर्मन मॅगिलची शारीरिक अवस्था दयनीय होत होती. हळूहळू त्याची शुद्ध हरपली. पहाटे २.३० च्या सुमारास स्कॅडिंगकडून वर निरोप आला, “मॅगिल मरण पावला आहे.” मॅगिलच्या पत्नीस ही बातमी कशी सांगायची? हा सर्वांना प्रश्न पडला. आता खाणीत एक मृतदेह आणि दोन जिवंत व्यक्ती. पाईपमधून आत सोडलेल्या मेणबत्त्यांच्या प्रकाशात, आत बोगद्यात जणू एक अंत्ययात्रा काढली गेली. काय भयंकर प्रसंग असेल हा! स्कॅडिंग आणि रॉबर्टसन यांनी हा मृतदेह उचलून एका कोरड्या, जरा उंच खडकावर ठेवला. मॅगिलच्या आत्म्यास शांती मिळावी म्हणून प्रार्थना केली.

बिली बेलने आता एक वेगळीच धाडसी योजना आखली. मुख्य बोगद्याला जाऊन छेदणाच्या छोट्या बोगद्यात उतरण्यासाठी ६० से.मी.चे भोक पाडले गेले आणि हे पुढे पुढे खोल वाढवत नेण्याचे ठरले. खरं म्हणजे या बोगद्याचे नाव पूर्वीच खाण कामगारांनी ‘मृत्यूचा बोगदा’ असे ठेवले होते. पण त्याकडे दुर्लक्ष करून, दुर्दम्य इच्छा ठेऊन कामगार त्यात, एक

एक करून उतरू लागले. डोक्यावरच्या हेलमेटवरील दिव्याच्या प्रकाशात, हातात ड्रिलिंग मशीन घेऊन, ते पुढे पुढे सरकत होते. खोदकाम करताना पडलेले दगडगोटे भरून वर पाठवण्यासाठी त्यांच्या हातात बादल्या होत्या. जेणेकरून तो बीळाप्रमाणे तयार होणारा मार्ग आतपर्यंत आरपार जावा, असा त्यांचा प्रयत्न होता. एकापाठोपाठ एक असे ते त्यात उतरत होते. बादल्या भरून राडारोडा उलटा वर पाठवत होते. कोणी सरपटत, कोणी वाकून अशा अवस्थेत त्यांचे खडतर प्रयत्न चालले होते. अशी ही ‘मानवी साखळी’ निकराचे प्रयत्न करीत होती.

खाणीच्या वरच्या बाजूस माणसांचे लोंढेच्या लोंढे येऊन धडकत होते. वर्तमानपत्राचे वार्ताहर, फोटोग्राफर, संधी साधण्यासाठी सज्ज होते. डॉक्टर, अॅम्ब्युलन्स यांचा ताफाच हजर होता. असे करत करत, अथक प्रयत्नांनी हे पुढे पुढे सरकणारे बीळ एकदम मोठ्या नैसर्गिक विवराला जाऊन भिडले आणि एकदम मुख्य बोगद्यात उतरण्याचा मार्गच तयार झाला. अत्यानंदाने आघाडीचा कामगार एकदम ओरडलाच. एकापाठोपाठ एक उड्या मारून ते मुख्य बोगद्यात आले. अंधारात हातातल्या बॅटच्या आणि हेलमेटवरील बल्बच्या उजेडात ते बोगद्यातील मंडळींचा शोध घेऊ लागले. या गडबडीने एका कपारीत, कोरड्या

खडकावर झोपलेले एडी रॉबर्टसन आणि स्कॅडिंग अर्धवट गुंगीतून जागे झाले. रॉबर्टसनने उठण्याचा प्रयत्न केला. त्याच्या डोळ्यातून अश्रूधारा वाहू लागल्या. आघाडीचा कामगार धावतच त्यांच्याजवळ आला. त्याचा हात हातात घेऊन रॉबर्टसन म्हणाला, “तुम्ही ग्रेट आहात.” एव्हाना इतर कामगार गोळा झाले. ते म्हणाले, “तुमच्या अर्ध्याइतके सुद्धा आम्ही ग्रेट नाही. तुम्ही १० दिवस दिलेली झुंज अपूर्व आहे.” ताबडतोब रॉबर्टसन व स्कॅडिंग यांच्याभोवती स्वेटर गुंडाळले गेले. एकमेकांच्या आधाराने वरती येण्याचा प्रवास सुरू झाला. निस्तेज झालेले डोळे, त्राण नसलेली शरीरे हळूहळू वर येऊ लागली. मॅगिलचा मृतदेह वर आणला गेला. ऑफिसमध्ये तात्पुरत्या उभारलेल्या हॉस्पिटलमध्ये, दोघांना झोपवले गेले. चेहऱ्यावरचे पांघरूण दूर करून स्कॅडिंग म्हणाला, “मला अंधाराचा अगदी उबग आला आहे. मला सूर्य वर येताना बघायचा आहे.” अशा प्रकारे

उठण्याची पण हिरवी शक्ती, अंगि असावी करीत वळवळ । मनी असावे मौन सुगंधित, उरी असावी जगण्याची कळ ।

१० दिवस अन्नावाचून दगडी
बोगद्यात गाडल्या गेलेल्या
तिघांपैकी दोघेजण जिवंत राहिले
पण एकजण मात्र प्राणास
मुकला. सुटका झाल्याचा आनंद
होताच पण मॅगिलसारखा मित्र
गमावल्याचे दुःख त्याहून
अधिक होते.

बिली बेल आणि सहकारी
कामगारांनी जे अथक प्रयत्न
आणि धाडस केले त्याला तोड

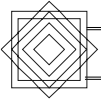
नाही. कॅनडियन सरकारने
त्यांच्या या धाडसाचे यथोचित
गौरव करून कौतुक केले.
अल्फ्रेड स्कॅडिंगच्या पायाचा
भाग गॅंगरीन झाल्यामुळे कापून
काढावा लागला. नंतर तो
तब्ब्येतीने ठीक झाला.

डॉ. रॉबर्टसन मात्र लगेच बरे
होऊन हॉस्पिटलमधील आपल्या
कामावर रुजू झाले. बिली बेल
या 'डॅंगरमेन' पथकाच्या साहस

कायमचे सर्वांच्या लक्षात लक्षात
राहिले. कारण खाणीत गाडल्या
गेलेल्यांची त्यांनी मृत्यूच्या
पिंजऱ्यातून सुटका केली होती.
('Buried alive at Moose
River')

***

- नीलिमा करमरकर
बी/६, 'शशिकिरण,' अशोक
पथ, लॉ कॉलेज रस्ता, पुणे - ४

भारतीय तोफखाना दलाची लक्ष्यवेधी कामगिरी !

- कॅ.आशिष कर्णिक

नशिबात युनिफॉर्म लिहिलाच होता कदाचित. कारण स्थापत्य शास्त्रातील पदविका घेऊनसुद्धा मन तिथे रमलेच नाही. कला शाखेतून पदवी घेताना लोकांच्या कुतूहलाचा (व कुचेष्टेचासुद्धा) विषय बनलो. मात्र त्यानंतर एखादे स्वप्न वाटावे, अशात-हेने संरक्षण विभागाची लिखित परीक्षा व त्याहून अवघड अशी ड.ड.इ. ची मुलाखतसुद्धा यशस्वीरित्या पार पडली. नंतर १८ महिन्यांच्या कठीण परिश्रमांनंतर क्लास-वन गॅझेटेड ऑफिसर, सेकंड लेफ्टनंट-ए.एस.कर्णिक म्हणवताना खूप बरं वाटलं.

‘कारगिल’ खरंतर फार सुंदर रम्य ठिकाण आहे. डेहराडूनला थोडं अजून उंचावर नेलं तर जसं दिसेल तसं आहे कारगिल. सर्व बाजूंनी पर्वतांनी वेढलेलं ! पण आपल्यावर खूप प्रेम करणाऱ्या

(?) शेजाऱ्यांनी ठरवलं की, मी हे सौंदर्य थोड्या उंचावरून पाहावं.

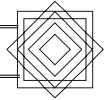
जुब्बार हिल हे कारगिल क्षेत्रातले एक महत्त्वाचे ठाणे ! मे १९ पासून अधिक उंचीवरचा, थंड हवामान असलेला हा भाग, युद्धभूमि बनला अन् तिथली व पायथ्याशी असलेली वस्तीच गोठून गेली. ‘मे’ महिन्याच्या पहिल्या आठवड्यात, ‘जुब्बार’ या शिखरावरील होणाऱ्या शत्रूच्या हालचालींचे निरीक्षण करण्यासाठी व त्या ठिकाणावरून त्याला पळवून लावण्यासाठी मला पाठविण्यात आले. मी पायदळाच्या पंचवीस व माझ्या(तोफखान्याच्या) पाच अशा तीस जवानांबरोबर वाटचाल करण्यास सुरुवात केली. दोन बाजूंना दोन उंच उंच बर्फाळ पर्वत शिखरे. एका बाजूस जुब्बार आणि एका बाजूस

कुकरथांग ! पर्वत शिखरांच्या मध्ये अरुंद खिंड, खिंडीतून रोरावत येणारा भीषण वाऱ्याचा आवाज आणि कडाक्याच्या थंडीत, तोफखान्यासह खडतर वाटचाल करणारे आमचे पायदळाचे जवान. तब्बल बारा तासांच्या खडतर वाटचालीनंतर आम्ही जुब्बारच्या पायथ्याला पोहोचलो. एका मोक्याच्या ठिकाणी आमची मोर्चेबंदी करून रेडिओवरून आम्ही बेसकॅंपशी संपर्क साधण्याचा प्रयत्न करू लागलो. ‘हॅलोऽ हॅलोऽ’ अचानक कॅ.देसाईचा आवाज आला. कॅ.पटन देसाई कोल्हापूरचे आहेत कळल्यावर एकदम जवळीक वाटली. थेट मराठीतच बोलू लागलो. तो त्याच्या सेक्शनबरोबर अडकून पडला होता. त्याचा बेसशी संपर्क होत नव्हता. माझा बेसबरोबर संपर्क जुळवल्यावर मी त्याचा मेसेज कळवला.

दुसऱ्या दिवशी त्या जागेपासून थोडे पुढे, गस्त घालत गेलो आणि आमच्यावर गोळीबार झाला. शत्रूवर गोळ्यांचा मारा कसा करायचा, याचे प्रशिक्षण घेतले होते. पण प्रत्यक्ष गोळ्या अंगावर झेलायचा हा पहिलाच भयंकर अनुभव !

मनाची विलक्षण अवस्था झाली होती. समोर साक्षात मृत्यू उभा ठाकला होता. तरीसुद्धा मनात जिद्द होती. जिंकू किंवा मरू पण पाकिस्तानी घुसखोरांना हुसकून लावू, या उमेदीने पुढे वाटचाल करीत होतो. प्रत्युत्तर द्यायचे तर शत्रू उंचावर बसलेला. तब्बल ४५ मिनिटे, एका तीन

कधी ओलांडी निविड अरण्ये, तृण मैदाने कधी । पर्वतराजी, सुंदर खोरी, वाहे ज्यातून नदी।।

फूट उंच दगडी भिंतीआड लपून बसलो. जरा डोकं बाहेर दिसलं की, शत्रूचा डळिशी गोळ्या चालवायचा. त्या पाऊण तासात, घालवलेल्या जीवनाचे पूर्ण सिंहावलोकन झाले व यातून जिवंत राहिलोच तर पुन्हा कोणत्या चुका करायच्या नाहीत, याची यादीसुद्धा तयार झाली (मनातच). युद्धाचा पहिला अनुभव असा होता.

मग मात्र या गोष्टीचा सराव होत गेला. दगडांचा आडोसा घेत पुढे सरकत राहाणे व मोर्चे पुढे पुढे नेत राहाणे सुरू झाले. कॅ. रेवती भंडारी, कॅ. विक्रमसारख्या रसिक मंडळींनी

कॅ.आशिष कर्णिक

जुब्बारचे भाग पाडून त्याचे जुही, माधुरी अशा नावांनी बारसेसुद्धा केले.

पॉकेट ट्रान्झिस्टरवर बातम्या कळत होत्या. छोट्या चकमकींना आता युद्धाचे स्वरूप आले होते. एअर फोर्सचे हल्ले सुरू झाले होते.

आम्ही बिहार रेजिमेंटच्या जवानांबरोबर सातत्याने हल्ले करत होतो. अशाच एका हल्ल्यात 'मेजर

सर्वानन' शहीद झाले. त्यांचा मृतदेह मिळविण्यासाठी आम्ही ५/६ हल्ले केले. पण त्यात यश आले नाही.

जूनचा दूसरा आठवडा सुरू झाला होता. अतिशय प्रतिकूल हवामानात दोन तोफा जुब्बारच्या जवळच्या टेकडीवर चढवणे, हे आमच्या रेजिमेंटच्या दृष्टीने आव्हानच होते. उंची थोडीथोडकी नव्हे तर १३२.२ फूट. तिथून जुब्बार १७ कि.मी. होते. उंचावर अवजड तोफा चढवायच्या म्हणजे खडतरच होते. गोठवणाच्या थंडीत श्रमशक्ती पणाला लावून आम्ही घामाघूम झालो. एक-दोन वेळा उतारावरून तोफा उलटून खाली घसरून येऊ लागल्या. त्या ओझ्याने खरंतर आमच्या एक-दोन जवानांच्या जीवावरच बेतायचे. पण अखेर आम्ही यशस्वी झालो. दुर्बिणीतून पाहिले तर दूरवर सरळरेषेत जुब्बार! आता तोफांचा मारा करण्यास भिडायचे. तोफखान्याच्या इतिहासात प्रथमच, दूरवर सरळ तोफेतून मारा करण्यात येत होता. हाच थेट गोळीबार ! दुर्बिणीतून हेरून घुसखोरांचा एक एक बंकर व दगडांचे आडोसे उडवायला सुरुवात केली. जुब्बारची निःशब्द खिंड तोफांच्या गडगडाटाने हादरून गेली. हा तोफांचा मारा खूपच प्रभावी ठरला. आडोसा उठल्याने एक एक शत्रू सैनिक हेरून गारद

कारगिरलला झालेल्या युद्धाच्यावेळी, देशाचे, आपल्या जनतेचे रक्षण करण्यासाठी प्राणपणाने लढणाऱ्या जवानांना प्रोत्साहन म्हणून अनेकांनी मदतीचा हात पुढे केला. कुणी वस्तुंच्या रूपाने, कुणी पैशांच्या रूपाने तर कुणी सद्विचारांच्या रूपाने. "तुमच्या बलिदानाची आम्हाला किंमत आहे, तुमच्या शौर्याचा आम्हाला अभिमान आहे," या भावना व्यक्त करणारी ? पत्रे कुणी लिहिली, काहींनी भेटकार्डे पाठविली तर अनेक बहिणींनी-विद्यार्थ्यांनी राख्यांच्या रूपाने आपल्या भावना व्यक्त केल्या. छात्र प्रबोधनच्या रसायनी, अलिबाग, सांगली, नाशिक, इचलकरंजी, बोरीवली, डोंबिवली इ. केंद्रांवरील प्रबोधकांनीही २०-२० राख्या तयार करून, त्यावर आपल्या भावना लिहून. कारगील परिसरातील सैन्य अधिकाऱ्यांच्या नावे त्या पाठविल्या. केंद्रप्रमुखांनी एकत्र पत्रही लिहिले व त्याभागातील सैनिकांपर्यंत राख्या पोहोचवाव्यात अशी विनंती संबंधितांना केली होती. त्यापैकी डोंबिवली केंद्रावरून कॅ.आशिष कर्णिक यांना राख्यांचे पाकिट पाठवले होते. युद्धाच्या धामधुमीतही कॅ.आशिष कर्णिक यांनी त्याची पत्र पाठवून पोच दिली त्या पत्राचा सारांश... "तुम्ही पाठविलेल्या पत्राबद्दल व राख्यांबद्दल मनःपूर्वक धन्यवाद ! राख्यांच्या रूपाने व पत्रांच्या रूपाने तुमच्या सगळ्यांच्या भावना माझ्यापर्यंत पोहोचल्या. अशा कठिण परिस्थितीत माझे मनोधैर्य वाढविण्याच्या दृष्टीने त्या नक्कीच प्रेरणादायी आहेत. डोंबिवलीतील तुमच्या काही विद्यार्थ्यांना लष्करात भरती व्हायचे आहे. हे वाचून खूपच आनंद झाला. लष्कराच्या दृष्टीने ही खूपच चांगली गोष्ट आहे. त्यांना लष्करात भरती होताना माझ्याकडून जी मदत लागेल ती करायला मला आनंदच होईल. राख्या पाठविण्याचा तुमचा उपक्रम वेगळा आणि कुटुंबापासून लांब असलेल्या जवानांचे मनोबल वाढविणारा आहे. त्यामुळे त्यासाठी पुन्हा एकदा धन्यवाद!"

कीर्तीने तुझीया दिपुनी तुजला मुजरे किती केले । पाहून तुझिया पराक्रमा ते काव्य नवे स्फुरले ।

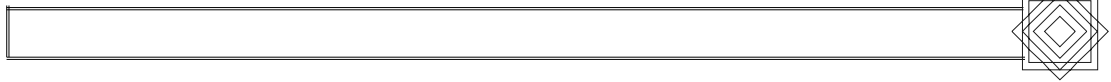
केला गेला. २९ जूनला जेव्हा अखेरचा, निर्णायक हल्ला केला गेला, तेव्हा पायदळाला ५५ प्रेते मिळाली. त्यावर तोफगोळ्यांच्या तुकड्यांच्या जखमा होत्या. याचाच अर्थ अति उंचीवरचा तोफखान्याचा मारा खूपच प्रभावी झाला होता. पाकिस्तानी घुसखोरांना पायदळाने चांगलेच

खडे (खरंतर तोफगोळे) चारले. भारताच्या लष्कराच्या व बहुधा जगाच्या इतिहासात प्रथमच इतक्या उंचीवर कठीण व प्रतिकूल वातावरणात भारतीय सैन्याने युद्ध करून ते जिंकले. या युद्धात तोफखान्याची कामगिरी उल्लेखनीय ठरली. एकूण २५ अधिकारी व ४५० पेक्षा

अधिक जवानांचे मोल देऊन मिळालेला हा विजय तसा महागडाच आहे; पण याने पाकिस्तानला एक जबरदस्त धडा मिळाला आहे.

***

- कॅ. आशिष कर्णिक
बी ५/५ रक्षालेखा सोसा.
गर्जेद्रनगर, पुणे

१९९९ ! पहिल्या मानवाचं पाऊल चंद्रावर पडून तीस वर्ष उलटली. साऱ्या मानव जातीची मान उंचावणारी ही कामगिरी पार पाडल्याबद्दल, नुकताच नील आर्मस्ट्रॉंग व ओल्वीन ऑल्वीन ह्या अंतराळवीरांचा पुन्हा एकदा सत्कार करण्यात आला. २१ जुलै १९६९ ला चंद्रावर जाऊन 'अपोलो ११' हे अंतराळयान यशस्वीपणे परत आले खरे, पण त्याच्याच धाकट्या भावाचे 'अपोलो १३' चे नशीब मात्र तेवढे बलवत्तर नव्हते.

'अपोलो ११'च्या यशस्वी करामतीनंतर साऱ्यांचाच आत्मविश्वास वाढला होता. नवीन पराक्रमासाठी हात शिवशिवू लागले होते. म्हणून लगेचच, अवघ्या वर्षभरात एक नवीन मोहीम आखण्यात आली. चंद्राच्या वातावरणाचा, जमिनीचा अभ्यास करण्यासाठी, अंतरिक्षाचे आणि तेथून पृथ्वीचे फोटो घेण्यासाठी, पुढे-मागे मानवाला वसाहत करण्यासाठी, चंद्र हे योग्य ठिकाण आहे का? हे तपासून पाहण्यासाठी, पुन्हा आणखी आधुनिक असे एक यान तयार केले गेले. अत्यंत कठोर अशा अनेक परीक्षांतून जिम लॉव्हेल, केन मॅटिंग्ले व जॅक स्विंगर्ट, ह्या तिघांची चांद्रवीर म्हणून निवड करण्यात आली. ११ एप्रिल १९७० रोजी 'अपोलो १३' हे यान चंद्रावर जाण्यासाठी निघणार हे नक्की ठरले. मोहीम अत्यंत कठीण होती. वर्षभराच्या काळात २, ८९, ४५० कि.ग्रॅ. इतक्या वजनाचे अत्याधुनिक यान उभारणे सोपे नव्हते. त्यातच ९ एप्रिलला केन मॅटिंग्लेच्या स्नायूंना

‘यशस्वी अपयश’

- गंधाली सेवक

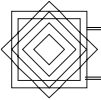
दुखापत झाली, म्हणून ऐनवेळी त्याच्याऐवजी 'फ्रेड हेज' हा चालक जाणार हे निश्चित झाले आणि ११ एप्रिल १९७० ला दुपारी २ वाजून १३ मिनिटांनी 'अपोलो १३' ने फ्लोरिडातील 'केनेडी स्पेस सेंटर' येथील अंतराळ तळावरून उड्डाण केले. ठरल्या दिशेने, ठरल्या वेगाने प्रवास करित 'अपोलो १३' दृष्टिआड झाले.

त्यानंतर सुमारे ५६ तास त्याचा प्रवास अतिशय सुरळीत सुरू होता. सर्व यंत्रे आपापली कामे व्यवस्थित पार पाडीत होती. कप्तान जिम लॉव्हेल वेळोवेळी संपर्क साधून होता. वेगवेगळी माहिती आणि प्रकाशचित्रे सतत पृथ्वीवर पाठवत होता. यश एव्हाना दृष्टिक्षेपात आले होते. चंद्राचा पृष्ठभाग नजरेसमोर दिसू लागला होता. १५ एप्रिल १९७० ला रात्री साधारणतः पावणेदहा वाजता, जिम लॉव्हेलने चंद्राजवळून दिसणाऱ्या पृथ्वीचे छायाचित्र काढले व पृथ्वीवर पाठवले. आतापर्यंतचे ते सर्वात सुंदर छायाचित्र होते. यानाचे पहिले काम यशस्वीपणे पूर्ण झाले होते. सुमारे दोन लक्ष पाच हजार मैलांवरून 'अपोलो १३'ने काढलेली छायाचित्रे सुस्पष्ट स्थितीत पृथ्वीवर पोहोचली होती. चंद्रावर उतरायला आता काही मिनिटं उरली होती. पण टेबलावरील पेल्यात आणि माणसाच्या ओठात अंतर असतं म्हणतात, ते असं !

यानावर प्राणवायूच्या तीन टाक्या होत्या. त्या विशिष्ट वेळेनंतर आपापसातील जागा बदलत असत.

ही जागा बदलली जात असताना, यानाबाहेरील पंखे जोडणाऱ्या दोन वायर्समध्ये एक छोटेसे 'शॉर्ट सर्किट' झाले. पण दुर्घटना तिथेच थांबली नाही. जवळच असणाऱ्या प्राणवायूच्या त्या भल्यामोठ्या टाकीला, ती छोटीशी ठिणगी पुरेशी होती. प्राणवायूच्या टाकी क्र. २ चा एक महाप्रचंड स्फोट झाला... आणि छायाचित्रानंतर अवघ्या १६ मिनिटांनी संदेश आला 'आम्ही संकटात आहोत'. पृथ्वीवरील शास्त्रज्ञांचे श्वास रोखले गेले. मोहीमेचे नायक, प्रमुख शास्त्रज्ञ जेन क्रेझचे तर प्राण कंठाशी आले.

ह्या प्रचंड स्फोटात, टाकी क्र. २ मधील ९२% प्राणवायू गळून गेला होता. टाकी क्र. १ मध्ये ५०% म्हणजे जवळपास अर्धाच शिल्लक होता, टाकी क्र. ३ ची परिस्थितीही जवळपास तशीच होती आणि टाकीला प्रचंड भगदाड पडले होते. कप्तान जिम लॉव्हेल व चालक क्र. १ फ्रेड हेज, संकटकाळी वापरण्याची प्राणवायूची नळकांडी घेऊन यानाबाहेर पडले. दीड तासाच्या प्रचंड खटपटीनंतर, त्यांना ही प्राणवायूची गळती थांबवण्यात बऱ्याच अंशी यश आले. पण संकट अजून संपले नव्हते. स्फोटाच्या धक्क्याने यानाची दिशा बदलली होती व चंद्रावर उतरण्याऐवजी ते चंद्राभोवती घिरट्या घालू लागले होते. या सर्व घटनांमध्ये, प्रचंड ऊर्जा खर्च होऊन गेली होती आणि यानाची दिशा बदलण्यासाठी अधिकच ऊर्जेची गरज होती. चंद्र

असे पडत होते डाव सारा खेळ उधळून द्यावा । विसर असे झाले होते जीव पुरा विदून जावा ।।

समोर दिसत असला तरी आता त्यावर उतरणे शक्य नव्हते. कारण चंद्रापर्यन्त जाऊन त्यावर उतरण्यासाठी व परत उड्डाण घेण्यासाठी लागणारी ऊर्जा यानात शिल्लक नव्हती. शेवटी पृथ्वीकडे परतण्याचा निर्णय घेण्यात आला. मोहीम अर्धवार सोडून यानाची दिशा बदलण्यात आली. पण दुदैव अजूनही संपलं नव्हतं. यानातील पाणी संपुष्टात यायला लागलं होतं. संकटकाळी वापरण्यासाठी, असलेले साठे गृहीत धरले तरी यानात दोन माणसांना दोन दिवस पुरेल इतके पाणी व ऊर्जा होती. पण यानात तीन माणसे होती आणि अपघातग्रस्त यानाला पृथ्वीवर पोहोचण्यास किमान चार दिवस लागणार होते.

पण ह्या तीन वीरांनी धीर सोडला नाही. जीवनावश्यक सोडून उरलेली सारी यंत्रे बंद केली. पाणी पिणे बंद केले. फक्त पृथ्वीवरील संपर्कासाठी रेडिओ यंत्रणा सुरू ठेवण्यात आली. पुढचा क्षण अन् क्षण अधिकाधिक कठीण होत होता. 'हिटर' बंद केल्यामुळे यानातील तापमान २ ते ३०से.पर्यन्त खाली उतरले होते. उच्छ्वासातून सोडलेला कार्बनडायऑक्साईड वायू काढून टाकण्याची यंत्रणा बंद केल्याने तो तिथंच साठून राहात होता व श्वासोच्छ्वास घेणे कठीण होत चालले होते.

ह्याच वेळेला पृथ्वीवरील शास्त्रज्ञांसमोर नवीनच संकट उभे ठाकले होते. 'अपोलो १३' परत येणार होते ते पुढील संशोधनासाठी चंद्रावरील दगड, माती घेऊन, ह्या

वस्तूंमुळे त्याचे वजन बरेच वाढणार होते. पण आता तर ते परत येत होते, अर्धवट निकामी होऊन.त्याचे वजन मूळच्या वजनापेक्षाही बरेच कमी झालेले होते. त्यामुळे यानाची परतण्याची दिशा, वेग, पृथ्वीवरील वातावरणाशी करावयाचा कोन, ही सारी गणिते चुकली होती. ती तातडीने पुन्हा नव्याने करणे आवश्यक होते. शिवाय पृथ्वीबाहेरील निर्वात पोकळीतून पृथ्वीच्या वातावरणात शिरतानाच्या घर्षणामुळे यानाचा पृष्ठभाग प्रचंड तापतो. हे तापमान कधी कधी २७०००C पर्यन्त पोहोचते. शिवाय यानातील उष्णतारोधक यंत्रणा बंद होती. त्यामुळे पृथ्वीच्या वातावरणापर्यंत पोहोचलेले अंतराळवीर जमिनीवर सुखरूप उतरतील, याची शाश्वती नव्हती.

अखेर तीन युगांसारखे भासणारे ते तीन दिवस पार पडले. १७ एप्रिल १९७० ला संध्याकाळी सात वाजता 'अपोलो १३' पृथ्वीच्या वातावरणाबाहेर येऊन पोहोचले. कोणतेही यान वातावरणात शिरत असताना काही क्षण रेडिओ संपर्क बंद होतो. ह्या काळाला 'अंधःकारमय कालखंड' किंवा "Black out time" म्हणतात. हा कालखंड सर्वसाधारणपणे एक ते दीड मिनिटांचा असतो. कधीकधी तो अडीच मिनिटांपर्यंत लांबू शकतो. 'अपोलो १३' वातावरणात शिरले. अंधःकारमय कालखंड सुरू झाला. दोन मिनिटे झाली.... तीन मिनिटे संपली.... चौथे मिनिट झाले आणि मोहिमेचा मुख्य शास्त्रज्ञ जेन क्रेझचा धीर सुटला. त्याने आपले

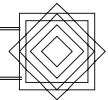
अंतराळवीर जळून गेले, असे समजून वायरी तोडून टाकल्या... तोच कोटून तरी क्षीण आवाज उमटला 'आम्ही पोहोचलो'. अंधःकारमय कालखंड ४ मिनिट ४५ सेकंदांपर्यंत लांबला होता. तीनही अंतराळवीर सुखरूप परतले होते. बाहेर आल्यावर त्यांचाही आपल्या डोळ्यांवर विश्वास बसेना. यानाची एक बाजू संपूर्णपणे मोडून गेली होती. सतत तीन दिवस हे वीर डोळ्याला डोळाही न लावता झगडत होते. क्षणोक्षणी मृत्यूशी सामना करीत होते. गोठवणाऱ्या थंडीपासून ते जाळून टाकणाऱ्या उष्णतेतील प्रवास त्यांनी साध्या उष्णतारोधक पोशाखावर केला होता. कप्तान जिम लॉव्हेलचे वजन ह्या तीन दिवसांत १४ पौंडानी उतरले. पण या सान्याचे सार्थक होऊन तीनही वीर जिवंत परत आले. लौकिकदृष्ट्या अयशस्वी ठरली असली तरी अतिशय प्रतिकूल परिस्थितीवर मात करून हे वीर परतले, म्हणून 'यशस्वी अपयश' या नावाने ही मोहीम ओळखली जाते.

*Ref - A Successtul Failure? Article Fublirhed by Nasa 23.07.99

***

- गंधाली सेवक

149, Saratoga Avenue
1126 Sanatodara, C.A.
(California), 95051 U.S.A.

साहस बंडखोरीचे

‘मान्य नाही हे मला !’ हे वाक्य जबाबदारीने उच्चारण्याची हिंमत फार पूर्वीपासून दुर्मिळ आहे! कारण परंपरा-रुढींच्या वळणाने चालणे माणसाला सोयीस्कर वाटते. त्याविरुद्ध वागले तर समाज वाळीत टाकेल, ही भीती असते. ही चालरीत ठरवतो कोण? लोकांना ती का बरं मान्य होते? जे समाजात प्रबळ असतात, त्यांचे म्हणणे हळूहळू लोकांच्या पचनी पडते. पिढ्यान्- पिढ्या ते बळकट होते. त्याला दैवी रूप प्राप्त होते. ज्याला रुढी सुखकर असतात तो त्या प्राणपणाने जपतो व ज्यांना रितीभार्तीनी होणारा जाच पाहावत नाही, ते त्या रुढीला विरोध करण्याचे स्वप्न पाहातात.

असे म्हटले जाते की समजुतदार माणसे निमूटपणे सारे सोसतात, पण असमंजस माणसे सोसायला नकार देतात. म्हणून-सारा बदल, सारी प्रगती अशा असमंजस माणसांमुळेच घडते. All Progress depends on unreasonableness.

जुलमापुढती नमती सारे,

दुर्लभ आहे ताठ कणा ।

अन्यायी, अज्ञानी, खुळचट जे

त्याला नाहीच म्हणा ॥

अशी ज्यांची हिंमतीची वृत्ती असेल, तेच वेगळे निशाण उभारतात. त्यातून नवी समाज रचना उभी राहात असते.

पण बंड म्हणजे नुसता स्वार्थासाठी केलेला विरोध नव्हे. त्यासाठी काही वेळ स्वार्थत्याग करून प्रखर विरोधाला तोंड द्यावे लागते. अपयश गृहीत धरूनही पाऊल पुढे टाकावे लागते.

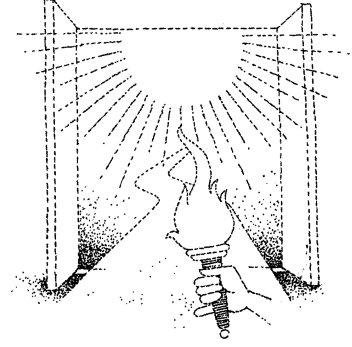
अशा बंडखोरांनी अनेक वाटा

मोडल्या आणि तेवढ्याच नव्या वाटा धुंडाळल्या आहेत. त्यांची चिकाटी, त्यांचा दम पाहून त्यांच्यामागे अनुयायी आले. मग त्यांच्यामागे संपूर्ण समाज आला-असे घडत गेले आहे.

अशा ‘बंड्या बंडवाल्यात ज्ञानेश्वर माने पहिला’ असे एका

कवीने म्हटले आहे. संत ज्ञानेश्वर त्यांच्या बालपणी समाजाला अजिबात पसंत नव्हते. त्यांच्या वडिलांनी संन्यास सोडून पुनश्च प्रपंच करण्याचे पातक केले होते, त्याची शिक्षा त्यांच्या पोराना देऊन समाज सर्व संन्याशांना बजावू पाहात होता, की हे चालणार नाही. ज्यांनी हा आग्रह धरला ते आळंदी, पैठणचे आग्रही ब्राह्मण चित्रपटात दाखवल्याप्रमाणे दुष्ट किंवा मूर्ख नव्हते. ते केवळ पूर्वापार चालत आलेल्या दंडकाची सक्त कार्यवाही करीत होते. जुना दंडक जुन्या काळी इष्ट होता व तो आता कालबाह्य झाला आहे, हे कळण्याइतकी त्यांची प्रज्ञा नव्हती, एवढाच त्यांचा अपराध.

आळंदीच्या ब्राह्मणांची प्रज्ञा आणखी एका कसोटीवर थिटी पडली. संस्कृतातील गीतारूपी दुग्धामृताचे गोपालनंदन श्रीकृष्णाने लोकांसाठी अठरा अध्यायात निरूपण केले खरे, पण अठरापगड जातींना हे दूध पचेनासे झाले. म्हणून विद्वान आचार्यांन भाष्ये लिहिली. पण तीही संस्कृतात. म्हणून ज्ञानेश्वरांनी मायबोलीत हा गीतामृताचा पान्हा आणला. त्यावर आळंदीकर ब्राह्मण म्हणाले की, “काय हे रेड्याला अकल शिकवणे? कशाला पाहिजे रानगट गावंढळांना ब्रह्मज्ञान? कळणार

- प्रा.राम डिंबळे

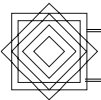
तरी आहे का त्यांना?”

यावर ज्ञानेश्वरांनी जे बंड केले त्याचे वर्णन ‘वेद म्हैसामुखी बोलवीला’ म्हणजे वेदांत अंत्यजापर्यंत पोहोचवला, या शब्दात केले आहे.

अशा बंडवाल्या ज्ञानेश्वरांच्या वारकरी पंथाला आज लोकमान्यता आणि विद्वानांचीही मान्यता मिळाली. अशा अनेक बंडांच्या इतिहासात मानवी प्रगतीचा आलेख दिसतो, वेदमताविरुद्ध चार्वाकाचे बंड यज्ञधर्माविरुद्ध गौतम बुद्धाचे बंड. अस्पृश्यतेविरुद्ध आंबेडकरांचे, अज्ञानाविरुद्ध फुल्यांचे, मूर्तिपूजे-विरुद्ध आर्य समाजाचे, अशा कितीतरी उठावांचे यश म्हणजे आपले आजचे जीवन.

बाबावाक्य प्रमाण न मानण्याचे धाडस करणारे हे सारे निःस्वार्थी व द्रष्टे होते. बंडाच्या यातना त्यांनी सोसल्या, फळे आपण चाखत आहोत.

राजसत्तेविरुद्धचे बंड हे धर्मसत्ते-विरुद्धच्या बंडापेक्षाही जास्त जीवघेणे असते. चाणक्य, चंद्रगुप्तापासून शिवछत्रपती, वासुदेव बळवंत, सावरकर आणि गांधीपर्यंत प्रत्येकाने

खोलात डुबी जो घेतो मोती त्याला मिळतात। बुडण्यास भीत जो असतो, त्यांच्या शेवाळ येई हातात।

ही सुळावरची पोळी सुखाने स्वीकारले म्हणून आपण आज ताठ मानेने 'जयहिंद' म्हणतो.

समाजातल्या कालबाह्य चालीरिती मोडीत काढता आल्या नाहीत, तर समाज खुंटतो. चालीरिती मोडणे व नव्या रुढ करणे हे नुसते धाष्टर्चाचे काम नाही. त्यासाठी द्रष्टेपणा लागतो. रचनात्मक दृष्टी लागते. लोकप्रबोधन करावे लागते. हे काम ऋषींचे आहे. हा अधिक जबाबदार बंडवाला होय. नुसतेच मोडणारा नव्हे, तर नवे घडवणारा होय.

टिळकांनी गणेशपूजा सार्वजनिक केली. सावरकरांनी सहभोजन समाजात आणले. कर्वे-महर्षींनी, स्त्रियांना नवे ज्ञानजीवन दिले. यासारख्यांची बंडे चिरंजीव झाली.

मग आपण स्वतःला काय वळण लावूया ? जुळवून घेण्याचे, समंजस, नेमस्त वर्तन चांगले, असे म्हणूया की प्रसंगी झगडा करण्याचे, उजवे पर्याय शोधण्याचे, प्रयोग करून नवनवे मार्ग धुंडाळण्याचे वळण पाहिजे म्हणूया ? नवे, सर्जनशील विचार कुणी

आदेश दिल्यावर सुचतात का ? बंड करणारा कुणी आदेश दिला म्हणून बंड करतो का ? तो कुणाच्या परवानगीची वाट पाहतो का ? की एखाद्या कवीला स्फूर्ती यावी तशी नवविचाराची सुरसुरी येते. ती आवरता आवरत नाही. स्वस्थ बसू देत नाही, पौरुषाला आह्वान देते. अस्वस्थ करते. त्यातून माणूस बेभान होतो,

'जुने जाऊ द्या मरणालागुनि जाळुनि किंवा पुरूनी टाका' म्हणत 'नव्या युगाचा शूर शिपाई' उभा राहतो.

चार घाव झेलतो. चार वार करतो. अशा शिलेदारांच्या हातीच उद्याचे साम्राज्य असणार आहे.

म्हणजेच, नवरचनेची प्रेरणा, बंडाची ऊर्मी, विद्रोहाची भावना, ही कुठून तरी आपोआप येणार म्हणून आपण त्या प्रेषिताची वाट पाहात राहायचे का ?

मग काहीजण म्हणणार जुनी, परंपरागत व्यवस्था दैवी. दुसरे, म्हणणार दुर्दम्य विद्रोह दैवी! आपण काय म्हणूया'. 'आपल्या समाजाचे

वातावरण किंवा लक्षण, जुने जपून नवे दडपण्याचे असावे की जुने जाळून नवे नावाजण्याचे असावे'.

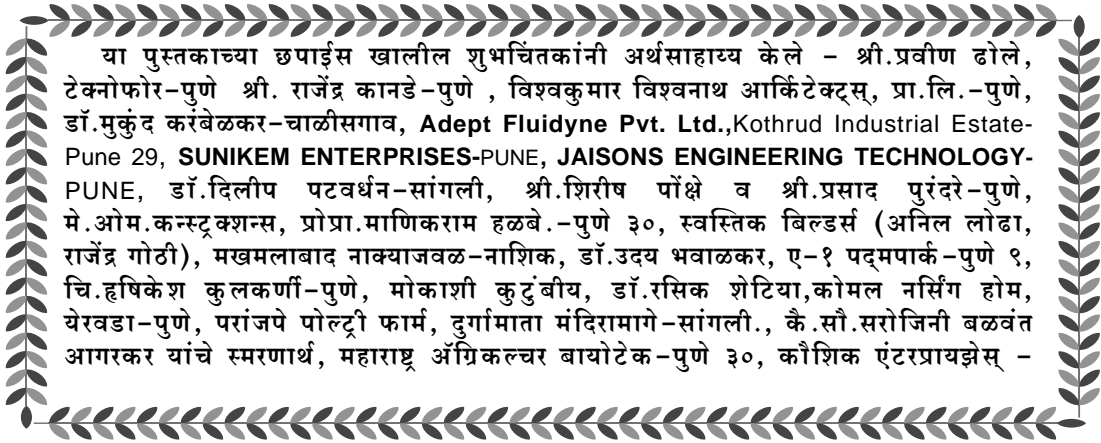
खरे तर इथे तारतम्याची गरज आहे. विवेकाची आवश्यकता आहे. जखडबंद पोथी कधी बाजूला ठेवायची आणि फॅड म्हणून आलेली नवी लाट कधी थोपवायची, याचा विवेक समाज धुरीणांना हवा.

काबूलचे आजचे तालिबान सत्ताधीश शरियतबंद सत्तेचे पाईक होत आहेत. ते स्त्रियांचा विकास, झाकून दडपून ठेवत आहेत तर दुसरीकडे अमेरिकन चंगळवादी, संपूर्ण कुटुंबव्यवस्थाच भिरकावून देण्यात धन्यता मानीत आहेत. या दोन्ही अविवेकी समाजापासून घेण्यासारखे कमी आहे.

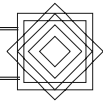
क्रिया पालटायची आहे, पण विवेकाने ! धाडसी बनायचे आहे, पण जबाबदारीने !

***

- प्रा.राम डिंबळे
१९०/७, सदाशिव पेठ,
पुणे-३०.

आमसख्यांशी लढला अर्जुन जरिही नव्हते वैर उरी । फुलबागांना जपण्यासाठी शस्त्र लागते आज करी ॥

ज्ञान प्रबोधिनीची शैक्षणिक प्रकाशने

१. व्यक्तिविकासासाठी विद्याव्रत
(सर्वांगीण व्यक्तिमत्त्व विकासासाठी समग्र मांडणी)
२. नावीन्यपूर्ण प्रकल्प कसे करावेत ?
(प्रकल्पासंबंधी अनुभवातून लिहिलेले पुस्तक)
३. प्रतिभेच्या प्रांतातील प्रवास
(ललित लेखन कसे करावे याचा मूलमंत्र देणारे पुस्तक)
४. कल्पक बनू या
(कल्पनाशक्ती वाढविण्याची गुरुकिल्ली सांगणारे पुस्तक)
५. वेध यशाचा
(स्वतःचा अभ्यास स्वतः करण्यासाठी उपयुक्त तंत्रे)
६. असे घटते सुंदर अक्षर
(हस्ताक्षर सुधारण्यासाठी कृतिपुस्तिका)
७. हसत खेळत बुद्धिविकास
(बुद्धिच्या विविध पैलूसाठी विविध खेळ)
८. बुद्धीवैभव
(बुद्धीचे १२० पैलू उलगडून सांगणारे पुस्तक)
९. प्रज्ञाबोध मालिका-५ पुस्तकांचा संच
(राष्ट्रीय प्रज्ञाशोध परीक्षेसाठी उपयुक्त-दोन्ही माध्यमांमध्ये)
१०. छंद आकाशदर्शनाचा
(आकाशातील नक्षत्रे-ताऱ्यांचा परिचय)
११. गिर्यारोहणगाथा
(गिर्यारोहणाची प्राथमिक माहिती व प्रेरणा देणारे पुस्तक)
१२. प्रबोधन गीते-भाग २ ध्वनिफीत
(ज्ञान प्रबोधिनीतील स्फूर्तीगीते)
१३. कथासंग्रह-दरवळ, बहर, मृद्गंध
(छात्र प्रबोधनमधील निवडक कथांचे संकलन)
१४. वाचलेच पाहिजे असे काही.
(वाचनीय पुस्तकांचा परिचय)

इतर अनेक संग्राह्य प्रकाशने उपलब्ध !

संपर्क पत्ता :

छात्र प्रबोधन, ज्ञान प्रबोधिनी, ५१० सदाशिव पेठ,
पुणे ४११०३०, ☎ (०२०)४४७७६९१, ४४७८०९५

राष्ट्र की जय चेतना का

राष्ट्र की जय चेतना का, गान वंदे मातरम्
राष्ट्रभक्ति प्रेरणा का, गान वंदे मातरम् ।।
वंदे मातरम्, वंदे मातरम्, वंदे मातरम् ।।धृ.।।

वंशी के बहते स्वरों का, प्राण वंदे मातरम् ।
झल्लरी झनकार झनके, नाद वंदे मातरम्
शंख का संघोष चहुदिश, व्याप्त वंदे मातरम् ।।१।।

सृष्टी के बीजमंत्र का है, मर्म वंदे मातरम् ।
राम के वनवास का है, काव्य वंदे मातरम् ।
दिव्य गीता ज्ञान का, संगीत वंदे मातरम् ।।२।।

हल्दी घाटी के कणों में, व्याप्त वंदे मातरम् ।
दिव्य जौहर ज्वाल का है, तेज वंदे मातरम् ।
वीरों की बलिदान की, हुंकार वंदे मातरम् ।।३।।

जन जन के हर कंठ का हो, गान वंदे मातरम् ।
अरिदल थर थर काँपे सुनकर, नाद वंदे मातरम् ।
वीर पुत्रों की अमर ललकार, वंदे मातरम् ।।४।।

हे पुस्तक 'शैक्षणिक साहित्य-
छापील मजकूर' या शीर्षकाखाली
Book packet containing books,
printed matter या प्रकारांतर्गत
पोस्टात टाकले असून तशी
पुण्याच्या मुख्य पोस्ट ऑफिसमधून
५० पैशाच्या तिकिटात पोस्टात
टाकण्याची खातरजमा करून
घेतली आहे.

'शैक्षणिक साहित्य-छापील पुस्तक'
(Book Packet containing printed book)
पोस्ट-डाक - Book Post

किंमत : रु.१०/-

संपर्क पत्ता : संपादक, छात्र प्रबोधन, ज्ञान प्रबोधिनी, ५१० सदाशिव पेठ, पुणे 411030. ☎(०२०)४४७७६९१, ४४७८०९५